

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра англійської філології та лінгводидактики

Махнуша Світлана Михайлівна

**ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність 014 Середня освіта. Мова і література (англійська)
Спеціалізація 014.021 Англійська мова і література
Освітня програма Середня освіта (Англійська мова і література)

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник
_____ М.В. Дука,
кандидат педагогічних наук,
ст.викл. кафедри англійської філології та
лінгводидактики

« ____ » _____ 2021 року

Виконавець

_____ С.М. Махнуша

« ____ » _____ 2021 року

Суми 2021

Sumy Makarenko State Pedagogical University
The Department of Foreign and Slavonic Philology
The Chair of of English Philology and Linguistic Didactics

Makhnusha Svitlana Mykhailivna

THE FORMATION OF ENGLISH LANGUAGE GRAMMAR
COMPETENCE BY MEANS OF INFORMATION AND
COMMUNICATION TECHNOLOGIES OF 10-11 FORM STUDENTS
IN A SECONDARY SCHOOL

Field of study 01 Education / Pedagogy
Specialty 014 Secondary education. Language and literature (English)
Specialization 014.021 English language and literature
Educational program Secondary education (English language and literature)
Graduation Project

Supervised by:

M.V. Duka,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant Professor

Perfomed by:

S.M. Makhnusha

Sumy 2021

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	10
1.1. Мета та зміст формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти	10
1.2. Психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів	14
1.3. Методичний потенціал використання інформаційно-комунікаційних технологій як сучасного засобу формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів	19
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	26
2.1. Типологізація інформаційно-комунікаційних технологій як сучасного засобу формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів	26
2.2. Порядок відбору матеріалу для формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів	36
2.3. Етапи формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій	42

Висновки до розділу 2	47

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	49

3.1. Підсистема вправ для формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій	49

3.2. Експериментальне дослідження процесу формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно- комунікаційних технологій	60

3.3. Методичні рекомендації щодо формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно- комунікаційних технологій	67

Висновки до розділу 3	68

ВИСНОВКИ	70

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ДОДАТКИ

SUMMARY

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГК – граматична компетентність

АГК – англомовна граматична компетентність

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ВСТУП

Актуальність дослідження. Насьогодні в освітньому процесі вкрай важливо впроваджувати сучасні технічні засоби та технології. Стан сучасної освіти, зокрема в період карантину та дистанційного навчання, вимагає, щоб учитель постійно впроваджував у навчальний процес нові способи подання інформації. Оскільки існує тенденція до активного розвитку інформаційно - комунікаційних технологій (ІКТ), а студенти краще сприймають матеріал, що супроводжується яскравою чіткістю, барвистістю та репрезентативністю, можна залучити такі технології до уроків іноземної мови. Зазначені технології дають змогу зробити навчальний процес більш організованим: уроки можна проводити у синхронізованому та несинхронізованому дистанційному режимі, представляти матеріал для самостійного вивчення, а також автоматизувати перевірку поставлених завдань. Під час вивчення англійської мови важливо удосконалювати англомовну граматичну компетентність (АГК), особливо серед учнів випускних класів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), оскільки вони планують продовжити навчання або одразу розпочати професійну діяльність там, де часто необхідне знання іноземної мови. Таким чином, дослідження використання ІКТ для формування АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО є актуальним.

Об'єктом дослідження є процес формування в учнів закладів загальної середньої освіти англомовної граматичної компетентності.

Предметом дослідження виступає методика формування англомовної граматичної компетентності в учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та в практичній розробці методики формування англомовної граматичної компетентності в

учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Для досягнення основної мети дослідження необхідно виконати такі **завдання:**

1. Визначити сутність поняття АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО.
2. Охарактеризувати вікові психологічні особливості учнів 10-11 класів ЗЗСО.
3. Визначити сутність поняття ІКТ та проаналізувати методичний потенціал їх використання як сучасного засобу формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО.
4. Розглянути типологізацію ІКТ як сучасного засобу формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО.
5. Визначити порядок відбору навчального матеріалу для формування АГК учнів.
6. Уточнити етапи формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ.
7. Розробити систему вправ для формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ.
8. Провести експериментальне дослідження процесу формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО з використанням ІКТ.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні того, що ефективність опанування учнями 10-11 класів ЗЗСО АГК буде високою за умови використання ІКТ (як сучасного засобу навчання), дотримання етапів процесу її формування, забезпечення процесу навчання підсистемою підготовлених вправ.

Методи дослідження: реалізація поставлених завдань та досягнення мети дослідження передбачає використання комплексу методів: *теоретичних* – аналіз, синтез, узагальнення, які дозволили систематизувати наукові джерела та нормативні документи з досліджуваної проблеми; *емпіричних* – наукове

спостереження за організацією навчального процесу, методичний експеримент з метою доведення гіпотези дослідження щодо ефективності методики.

Наукова новизна полягає у розробленні методики формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО з використанням ІКТ.

Теоретичною значущістю дослідження є систематизація теоретичних знань із проблеми формування АГК учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти як такої, а також теоретичного матеріалу стосовно засобів ІКТ, які існують для цього.

Практична цінність дослідницької роботи визначається відбором навчального матеріалу для формування АГК учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти з використанням ІКТ, набором вправ та методичними рекомендаціями щодо організації роботи з формування АГК з використанням ІКТ.

Апробація отриманих результатів дослідження здійснювалася шляхом участі у науково-практичних конференціях, а також публікації статті:

1) Makhnusha Svitlana. Information and communication technologies in the study of a foreign language as a basis for the formation of foreign language intercultural communication // Тези доповідей І Всеукраїнської наукової конференції «Макаренківські читання: філологічні та методичні студії». — 28-29 квітня 2021 року. — Суми: СумДПУ, 2021. — 164 с. — С. 116-119.

2) Svitlana Makhnusha. Methodical potential of using informational-communicational technologies as modern means of English language grammar competence formation of 10-11 form students of a secondary school // Тези доповідей V Всеукраїнської наукової інтернет конференції «Діалог мов і культур у сучасному освітньому просторі». — 12 листопада 2021 р. — м. Суми: СДПУ ім. А.С.Макаренка. — 252 с. — С. 46-50.

3) S.M. Makhnusha. Typology of information and communication technologies as modern means of English language grammar competence formation of 10-11 form students in a secondary school // Актуальні питання філології та

методології. — Суми: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «Фабрика друку». — 2021. — 196 с. — С. 78-88.

Структура дослідницької роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (56 найменувань), додатків і резюме англійською мовою. Загальний обсяг роботи становить 114 сторінок. Робота містить 37 рисунків та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Мета та зміст формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти

У процесі навчання учні закладів загальної середньої освіти мають оволодіти іншомовною комунікативною компетентністю відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, до складу якої входить АГК.

Формування АГК в учнів має практичну значимість, яку важко переоцінити. Дійсно, саме граматика є найбільш яскравим показником рівня володіння іноземною мовою, а узагальнюючий характер законів граматики сприятливо впливає не тільки на оволодіння мовою в цілому, але і культурою країни мови, що вивчається. Прояв соціокультурних особливостей в граматиці мови підкреслюється в такий спосіб: саме граматика, будучи «душею мови», знаходиться найближче до мислення, а тому найбільш повно відображає особливості менталітету нації, визначаючи в значній мірі особливий «крій» тієї чи іншої мови, значимість і частотність тих чи інших граматичних категорій.

Проблемі навчання АГК учнів школи приділяли увагу багато методистів. Так, Т. В. Бабенко [1, с. 112-116], О. Б. Бігич [3, с. 210-235] та В. Г. Куліш [22, с. 110-220] ілюструють особливості навчання школярів АГК вчителями початкової школи; М. З. Біболетова [2, с. 10-256] розглядає граматичний аспект говоріння учнів загальноосвітньої школи; К. Л. Крутій [21, с. 67-70] здійснює дослідження активізації вживання службових частин мови у мовленні старших школярів. В. М. Філатов [42, с. 210-

304] проводить детальний розгляд особливостей вивчення іншомовного матеріалу з граматики школярами відповідно до етапів формування граматичних навичок; О. О. Коломінова [18, с.89-94] приділяє увагу розгляду різних способів ознайомлення учнів школи з новими граматичними явищами і навчанню нового англомовного граматичного матеріалу, у той же час робить акцент на використанні відео під час презентації граматичного матеріалу у процесі навчання англійської мови; С. В. Роман [18, с. 89-94] робить наголос на на раціональності використання рідної мови при вивченні іноземної, особливо на етапі ознайомлення з новим іншомовним граматичним матеріалом. Про доцільність використання допоміжних засобів навчання, зокрема роздавального матеріалу, під час навчання англійської мови говорять Рогова Г.В. [32, с. 200-287], Рабинович Ф.М. [32, с. 200-287]; Сахарова Т.Е. [32, с. 200-287] з метою закріплення граматичних навичок учнів на уроках англійської мови пропонує використовувати матеріали віршованої форми; Дж. Стренкс [36, с. 130-176], Б. Харт [36, с. 130-176], Г. Пучта [36, с. 130-176], М. Рінволукрі [36, с. 130-176] акцентують увагу на використанні граматичних ігор. Розглянемо деякі визначення АГК.

В.В. Осідак [28, с. 22] під ГК розуміє здатність до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка ґрунтується на складній і динамічній взаємодії відповідних знань, навичок та граматичної усвідомленості (здатність реєструвати й розпізнавати граматичні явища в усному і писемному мовленні, їхні особливості та закономірності їх утворення і функціонування).

З точки зору О.І. Вовк [8, с. 5] ГК — це вміння грамотно будувати фрази та речення, правильно вживати та узгоджувати часи, а також знання частин мови та способу побудови речень різних типів.

За О.В. Касаткіною [17, с. 52] ГК — це рівень засвоєння людиною основного коду мови, тобто його граматичних правил, словотворення, структури пропозицій, словника.

О.А. Пореченкова [29, с. 20] визначає ГК як здатність виробляти правильні в мовному відношенні речення і висловлювання в необмеженій кількості.

Таким чином, можна сказати, що термін ГК означає готовність і здатність індивіда не тільки розуміти, а й самостійно висловлювати певний зміст, оформляючи його при цьому у вигляді фраз і речень, використовуючи систему граматичних правил даної мови.

Основними компонентами ГК виступають граматичні знання, граматичні навички і граматична усвідомленість (рис. 1.1) [17, с. 53].

Рисунок 1.1 — Основні компоненти мовної ГК

Характерними завданнями формування ГК є такі: спроможність розуміти і висловлювати значення, виробляти і розпізнавати коректно оформлені, у відповідності до цих принципів, фрази та речення; неусвідомлене використання граматичних форм рідної та іноземної мови, відповідно до законів та норм граматики (стать, число, відмінки тощо); наявність відчуття граматичної форми, корекційних навичок у правильному використанні граматичних форм:

внутрішні невербальні знання граматичної мови, знання морфологічної та синтаксичної системи (типологія форм), а також звід правил [49, с. 2] (рис. 1.2).

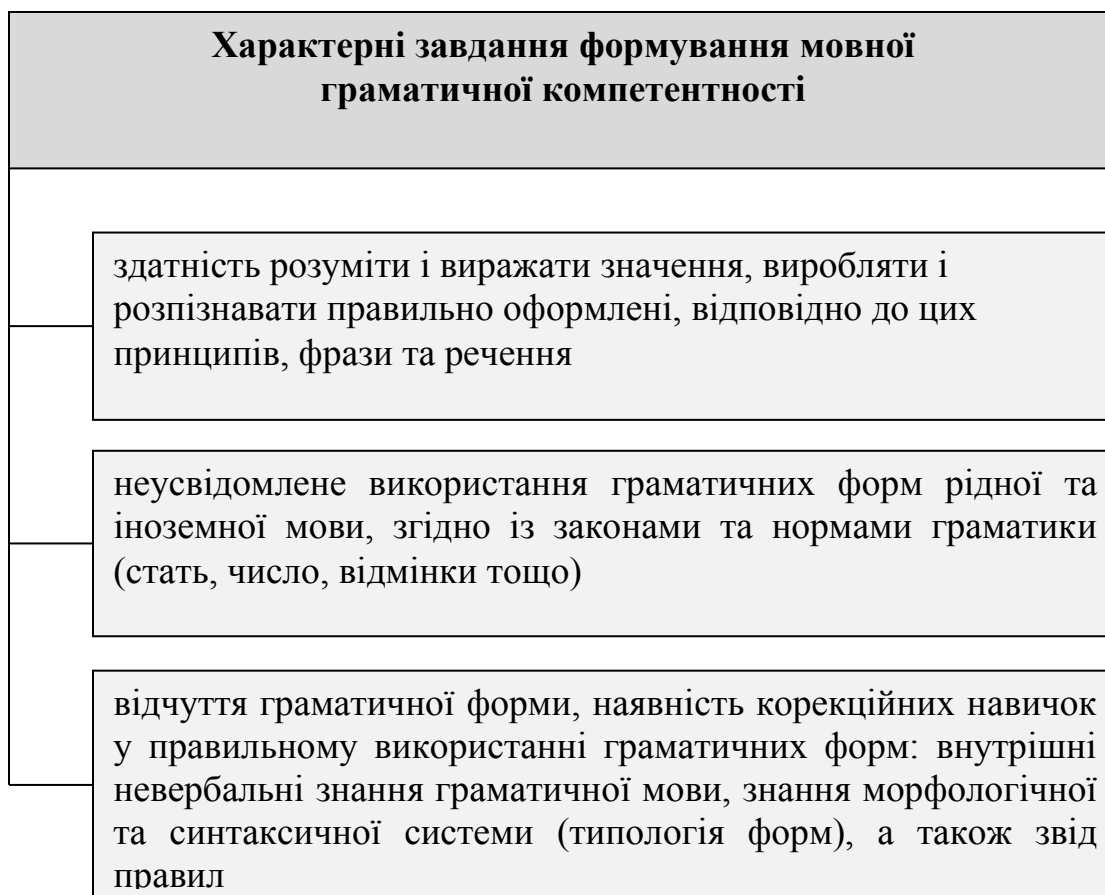

Рисунок 1.2 — Характерні завдання формування ГК

Програма формування ГК в 10-11 класах ЗЗСО має враховувати наступні вимоги з урахуванням закономірностей процесів навчання і вивчення мови, а також умов, в яких вони відбуваються.

По-перше, у 10-11 класах учні володіють достатньо високим рівнем АГК. Підсистема вправ для формування ГК повинна бути актуальною та забезпечувати активне залучення попереднього лінгвістичного досвіду учнів в іноземній та рідній мові, що сприяє більш швидкому оволодінню граматичною структурою.

По-друге, підсистема вправ повинна використовувати вже засвоєні стратегії вивчення мови та візуалізацію правил граматики.

По-третє, з урахуванням принципу інтегрованості у навчанні мовних аспектів при важливій ролі саме аспекту граматики, вправи мають бути спрямовані на взаємопов'язане засвоєння цих аспектів.

1.2. Психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів

Під час формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО необхідно, серед усього іншого, визначити, якими є інтереси, потреби, мотиви, можливості та здібності учнів, а також те, якими є їх психофізіологічні характеристики, притаманні даному віковому періоду (розвиток чуттєвого та гнучкого мислення — від наочного та образного, конкретно-понятійного до словесного та логічного-абстрактного; розвиток адаптивності, вибіркової і стійкості; розвиток різних видів пам'яті учнів; здатність запам'ятовувати і репродукувати вивчений матеріал; зростання продуктивності у процесі запам'ятовування навчального матеріалу; розвиток творчої уяви, а також цілеспрямованого сприймання мовлення) на різних стадіях психічного розвитку учнів, а також той момент — як саме вони співвідносяться зі стадіями засвоєння АГК учнями з метою запобігання виникнення можливих помилок граматичного характеру. Адже на початку вивчення іноземної мови школярі засвоюють її неявно. Особлива увага повинна приділятися виведенню учнями знань у результаті аналізу нового матеріалу і формулюванню ними висновків на самостійній основі та узагальнень шляхом стимулювання пізнавальної активності за допомогою запитань. Такі сформовані знання будуть більш ґрунтовними, і як результат мовна компетентність буде більш високого рівня [3, с. 210-211].

Наукові дослідження в галузі вікової психології та фізіології, а також дослідження віденських учених А. Пельтцер-Карпф [55, с. 10-25] і

Р. Цангл [55, с.10-25] та інших приділяють неабияку увагу психолого-педагогічним особливостям учнів випускних класів школи.

Говорячи про психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів, слід акцентувати увагу на наступних (рис. 1.3) [12, с. 7-10].

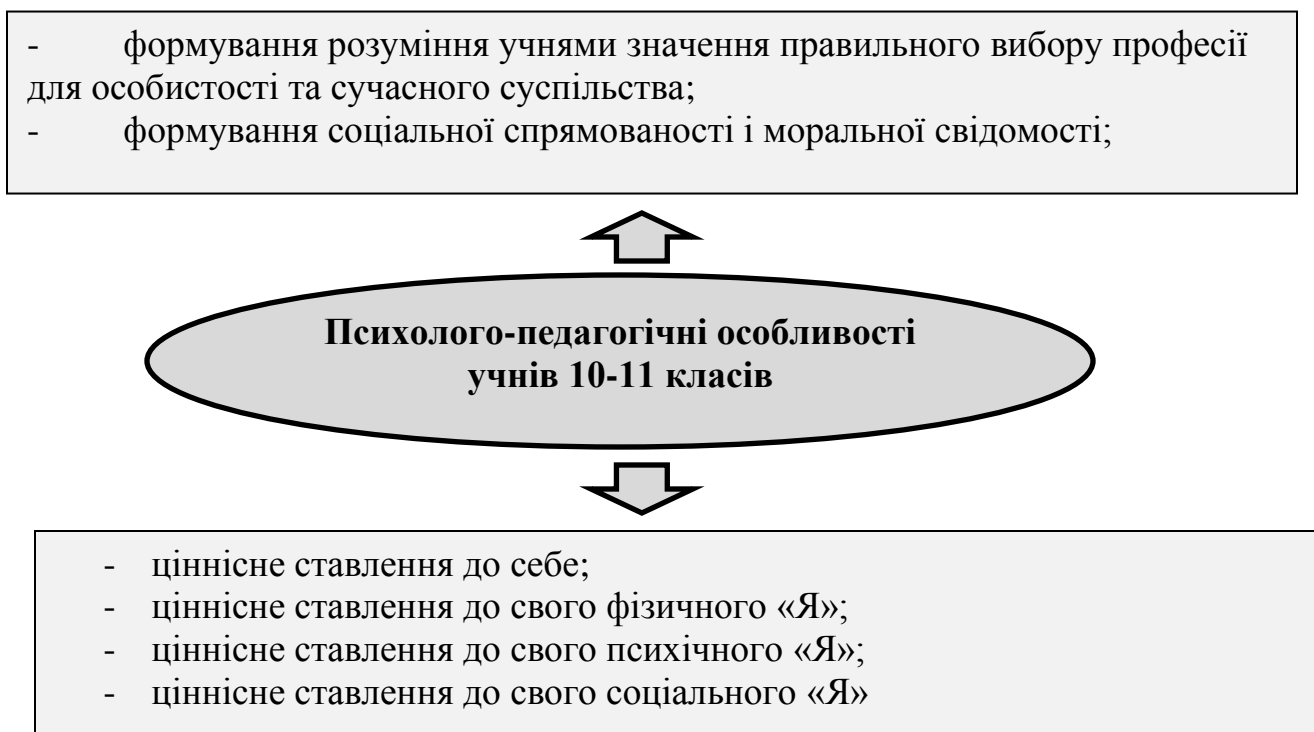

Рисунок 1.3 — Психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів

Як зазначає Д.Б. Ельконін [12, с. 7-10], психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів включають наступні:

1) ціннісне ставлення до себе передбачає формування в особистості, що зростає, вміння цінувати самого себе як носія сил фізичного, духовного та соціального характеру. Саме це є важливою передумовою формування в учнів цього вікового періоду активної життєвої позиції;

2) ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" — передбачає вміння особистості оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу, розвиток

рухових здібностей, фізичну витривалість, функціональну спроможність, високу працездатність, здатність до відновлення сил після фізичного навантаження, вольові риси характеру, статеву приналежність, наявність навичок гігієни, усілякі корисні звички, вміння оцінювати стан свого здоров'я та турбуватися про безпеку своєї життєдіяльності, вміння вести здоровий спосіб життя та активно відпочивати;

3) ціннісне ставлення до свого психічного "Я" передбачає наявність в учнів культури пізнання власного внутрішнього світу — думок, станів, намірів, переживань, прагнень, цілей, ідеалів, цінностей, ставлень, а також життєвих перспектив. Важливо навчити особистість, яка формується, сприймати себе адекватно, знати свої сильні та слабкі сторони, сприяти формуванню реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до вдосконалення себе, а також до конструктивної самокритики;

4) ціннісне ставлення до свого соціального "Я" проявляється у наступному: у здатності орієнтуватися та сприймати нові умови життя, а також адекватно на них впливати; у визначенні свого соціального статусу; у спроможності уникати конфліктів, у справедливому і ставленні до інших осіб; а також у позиції активного суб'єкта суспільства.

Важливо також акцентувати увагу на формуванні розуміння учнями значення правильного вибору майбутньої професії для самореалізації особистості та ефективного залучення до сучасного суспільства [12, с. 7-10].

Як зазначають О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та З.В. Огороднійчук [7, с. 241-245], зазначений підлітковий вік є складним відповідальним періодом становлення особистості, протягом якого відбувається формування соціальної спрямованості і моральної свідомості, зокрема моральних поглядів, суджень, оцінок, уявлень про норми поведінки, запозичених у осіб старшого віку. Оволодіння ними відбувається у процесі реальних стосунків шляхом оцінки їхньої діяльності старшими. Наприклад,

підлітки лише поступово усвідомлюють, що навчання серед усього іншого загартовує волю, що сміливим є відкрите визнання своїх помилок, що усвідомлення своїх помилок є також кроком до відповідальності. Моральні переконання у цьому віці ще нестійкі, однак вони специфічно мотивують поведінку.

За дослідженнями Д.Б. Ельконіна, істотні зміни відбуваються у сфері мотивації: формується потреба в самоповазі, в самоствердженні, у визнанні товаришів, у позитивному ставленні з їх боку. З'являється орієнтація на майбутнє: формуються ідеали, перспективні плани, мрії, а також певна віддалена мета [12, с. 7-9].

Як зазначає Д.Б. Ельконін, у підлітків в акті волі ще недостатньо сформована виконавська частина. На їхню думку, основним поясненням їхньої неуспішності у школі є лінощі. Учня даного вікового періоду притаманні емоційна напруга, переживання, які виникають дуже легко, їм також нелегко стримувати свої емоції. Стан їхнього афекту може тривати досить довго і мати зовсім незначний привід. З огляду на це, слід вчити їх вмінню володіти своїми емоціями, а також усвідомлювати їх і коригувати [12, с. 9-12].

За дослідженням Д.Б. Ельконіна, відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості: формується інтерес до свого внутрішнього світу, що приводить до поглибленого ускладненого процесу пізнання свого «Я». Рефлексія підлітків спрямована на саморозуміння. Значна увага надається власним якостям особистості підлітка, і як результат відбувається підвищення чутливості до оцінок оточення, формується орієнтація на явні досягнення власної особистості. Рефлексія розкриває недосконалість свого «Я», що гостро переживається. Має місце зростання критичності з приводу недоліків своєї особистості [12, с. 13-14].

Самооцінка поступово стає емансипованою від оцінок оточення і набуває все більше регулює власну поведінку.

Поряд з реальним «Я» виникає і «Я-ідеальне». У разі високого рівня домагань і усвідомлення своїх можливостей недостатніми «Я-реальне» буде дуже відрізнятися від «Я-ідеального». Такий стан призводить до розвитку невпевненості в собі, а в поведінці це виявиться у вигляді образливості, впертості, інколи навіть агресивності. Якщо «Я-ідеальне» є таким, що сприймається досяжним, то воно спонукає до самовиховання, у процесі якого відбувається саморегулювання, яке вміщує в собі вільну постановку мети та вибір засобів її досягнення [12, с. 18-20].

С.В. Єловська [13, с. 15-17] зазначає, що в учнів даного вікового періоду виникає потреба в життєвому самовизначенні, спрямованості на майбутнє, визначенні свого життєвого шляху, зокрема майбутньої професії. Конкретизується нова соціальна позиція, яка розгортається на даному віковому етапі.

З урахуванням вікових особливостей учнів даного періоду розвитку при роботі з ними доцільно використовувати такі форми комунікації, як година спілкування, година класного керівника, класні збори, зустріч, відверта розмова, тренінг просвітницького характеру, анкета думок, ярмарок солідарності, конкурси, гра-експрес, родинне свято, родинна вітальня, рольова гра, вікторина, спартакіада народних ігор, колективна творча справа (жива газета, випуск газети, свято-презентація, усний журнал та інше), веселі старти та естафети, проект, школа етикету, виставка-конкурс, операція, ведення літопису колективу класу, фестиваль, похід, спартакіада, турнір, гра-анкета, колективне ігрове спілкування, колаж, ігрова програма, пошукова гра, акція (милосердя, благодійна, екологічна та інші), екологічна стежка, художня галерея, конкурс-ярмарок, конкурс-інсценізація, виставка творчих робіт, конкурсна програма, інтелектуальна гра [7, с. 257].

Таким чином, було розглянуто основні психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів ЗЗСО, що слід враховувати при формуванні АГК.

Перейдемо до розгляду потенціалу використання ІКТ у формуванні АГК.

1.3. Методичний потенціал використання інформаційно-комунікаційних технологій як сучасного засобу формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів

Проблемі формування АГК при оволодінні англійською мовою приділяється значна увага методистів, проте особливості формування АГК учнів 10–11 класів ЗЗСО з урахуванням впровадження сучасних ІКТ потребують подальшого вивчення у світлі інформатизації суспільства і процесів глобалізації.

В «Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства» [50, с. 14-20], яка є ратифікованою Україною, наголошується, що ІКТ є одними з найбільш важливих чинників, що впливають на формування суспільства двадцятого століття.

Процеси глобалізації та інтеграції у європейський простір зумовлюють інформатизацію української освіти, упровадження ІКТ у освітньо-виховний процес, що затверджено діючими урядовими документами, зокрема Законом України «Про загальну середню освіту» [15, с. 34-36], Законом України «Про Національну програму інформатизації» [16, с. 44-45], Концепцією Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів ІКТ "Сто відсотків" на період до 2022 року [19, с. 67-68].

Концепція Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес ЗЗСО ІКТ "Сто відсотків" на період до 2022 року [19, с. 67-68] визначає «завдання розроблення нормативно-правового та науково-методичного забезпечення впровадження у навчально-виховний процес ЗЗСО ІКТ; надання всім ЗЗСО швидкісного доступу до Інтернету з використанням сучасних технологій під'єднання для вискоєфективного доступу до освітніх ресурсів;

створення системи web-сайтів ЗЗСО для опублікування кращих освітянських надбань, підтримки індивідуальної та колективної комунікації, формування мережних професійних об'єднань; створення єдиного освітнього середовища та інформаційної інтеграції освітніх ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки».

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» [16, с. 44-45] ІКТ визначається як «цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування».

С.А. Войтко [9, с. 18-19] зазначає, що інформаційні технології (ІТ), інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), англійською мовою — Information and Communication Technologies, (ICT) — це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, відображення і використання інформації в інтересах її користувачів.

Зміст поняття ІКТ В. Кременем [20, с. 5-18] також визначається як:

- «сукупність нових ІТ (методів та технічних засобів), що уможливлюють знаходження, збір, обробку, створення, передавання та подавання інформації, керування і користування нею та сприяння різним формам комунікації;
- сукупність методів і технічних засобів, необхідних для збирання, організації, зберігання, опрацювання, передавання та подання інформації, яка розширює знання людей і розвиває їхні можливості щодо керування проблемами технічного та соціального характеру;
- цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів, які використовують засоби обчислювальної техніки, що забезпечують

високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування;

- комплекс навчальних і навчально-методичних матеріалів, технічних та інструментальних засобів обчислювальної техніки навчального призначення, а також методи й організаційні форми навчання;

- комп'ютерні технології, які базуються на використанні певної формалізованої моделі змісту, що представлена педагогічними програмними засобами, записаними в пам'ять комп'ютера, і можливостями телекомунікаційних мереж».

Засоби ІКТ, які необхідні для системи освіти, зокрема для формування АГК в учнів старших класів, включають: технічні засоби (комп'ютери, комп'ютерні комплекси, мультимедійні проектори, сенсорні дошки тощо); програмні засоби (системні, загального призначення, прикладне програмне забезпечення); засоби для під'єднання до Інтернету та забезпечення можливості повноцінної роботи в ньому (сервери, лінії зв'язку, модеми, програми пошуку різноманітних даних в Інтернеті тощо); спеціально створене для системи освіти інформаційне наповнення (контент) в Інтернеті; методичне забезпечення щодо використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій в освіті (рис. 1.4) [20, с. 4-18].

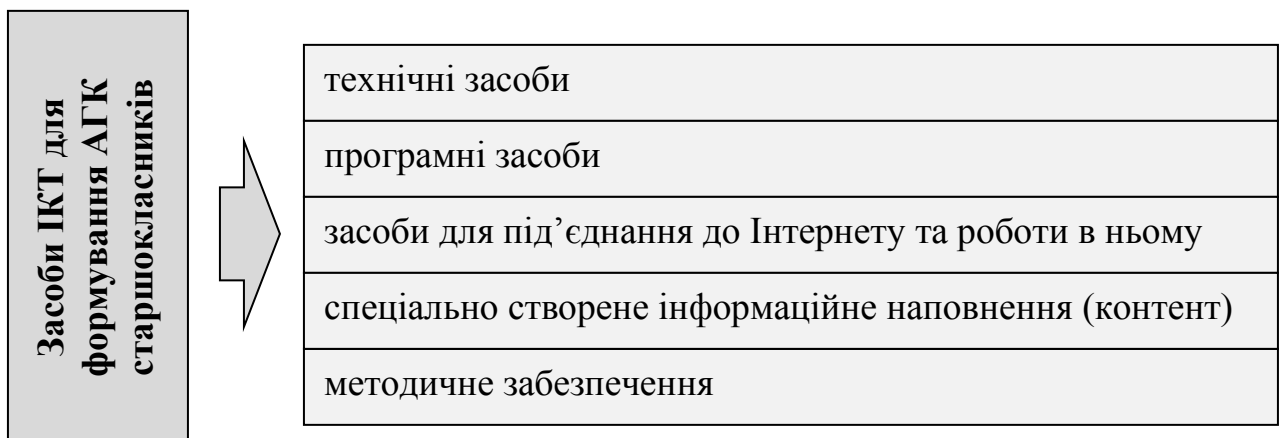

Рисунок 1.4 — Засоби ІКТ, що використовуються для формування АГК в учнів старших класів

Узагальнюючи зазначене вище, можемо визначити сутність і призначення ІКТ. Отже, за своєю сутністю ІКТ є поєднанням інформаційних технологій з комунікаційними для вирішення різноманітних задач сучасного освітнього інформаційного суспільства. ІКТ є сукупністю методів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюг, що забезпечує виконання інформаційних процесів з метою підвищення їхньої надійності та оперативності, знижує трудомісткість використання інформаційного ресурсу, підвищує ефективність різних видів діяльності.

Сучасні наукові дослідження виокремлюють три основні види ІКТ: власне комп'ютерні технології, мультимедійні технології (або технології мультимедіа) та телекомунікаційні технології (або мережні технології, або Інтернет-технології) [9, с. 17-21].

Розглянемо можливості кожного виду ІКТ у формуванні АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО.

В. Кремень [20, с. 5] зазначає, що «КТ – це інформаційні технології, які є заснованими на роботі з текстовими та графічними редакторами (редагування тексту, комп'ютерна верстка, книжкова ілюстрація тощо), електронними таблицями та базами даних. Акцентуючи значення цих технологій для організації процесу виховання, слід зробити наголос на тому, що КТ дають можливість педагогам здійснювати оперативну діагностику рівня сформованості ГК одразу у великої групи учнів старших класів, проводити статистичну обробку даних, відслідковувати динаміку знань учнів упродовж усього освітнього процесу. Зменшення витрат часу на діагностику і моніторинг освітнього процесу дозволяє педагогам більше часу приділяти власне його організації».

За визначенням В. Кременя [20, с. 7] «мультимедійні технології є поєднанням спеціальних апаратних засобів і програмного забезпечення, які дозволяють якісно по-новому сприймати, переробляти і надавати різноманітну

інформацію: текстову, графічну, звукову, анімаційну, телевізійну тощо. Можливість поєднувати завдяки мультимедійним технологіям різні засоби відображення інформації (текст, звук, нерухомі ілюстрації, а також відео та анімацію) підвищує рівень наочності виховного процесу, викликає в учнів інтерес до заняття, яке проводиться, створює додаткову мотивацію для усвідомлення ними повідомлення, представленого у даному вигляді засобами ІКТ».

Із публікації В.Кременя [20, с. 8] слідує, що «телекомунікаційні технології — це технології передачі й одержання інформації за допомогою локальних (Інтранет) та глобальних (Інтернет) комп'ютерних мереж».

Методичний потенціал використання ІКТ при формуванні АГК старшокласників узагальнено подамо таким чином (рис. 1.5) [45, с. 2-3].

Рисунок 1.5 — Методичний потенціал використання ІКТ при формуванні АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО

Зазначені технології використовуються в сучасних розробках при викладенні граматичного матеріалу з іноземної мови, дистанційних курсів та ін.

Комплексне використання всіх зазначених вище ІКТ в освітній діяльності формує належний рівень АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО.

Використовуючи зазначені технології, вчителі можуть наочно творчо подавати учням текстову, графічну інформацію, бази даних, програми, аудіо-відеоінформацію тощо.

ІКТ слід впроваджувати різнобічно, акцентуючи увагу не лише на їх пізнавальному аспекті. Вони повинні бути інтегрованими в освітній простір таким чином, щоб був здійснюваний розвивальний та виховний вплив на моральну, емоційну та комунікативну сфери особистості учнів старших класів.

Таким чином, ми визначили методичний потенціал ІКТ у формуванні АГК старшокласників.

Висновки до розділу 1

Таким чином, у першому розділі нами було розглянуто теоретичні засади формування АГК із застосуванням ІКТ в учнів 10-11 класів ЗЗСО. Зокрема було сформовано мету та зміст формування АГК в учнів-старшокласників.

ГК — це вміння грамотно будувати фрази та речення, правильно вживати та узгоджувати часи, а також знання частин мови та способу побудови речень різних типів.

ІКТ — це сукупність методів, технічних процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, відображення і використання інформації в інтересах її користувачів.

Формування АГК учнів ЗЗСО має певні особливості: необхідність враховувати стадії засвоєння англомовного граматичного матеріалу учнями,

здійснювати вибір раціонального способу ознайомлення їх з новим граматичним матеріалом, необхідність визначення послідовності засвоєння учнями форм часу, а також реалізація цієї послідовності у чинних навчально-методичних комплексах з англійської мови для загальноосвітньої школи.

Формування іншомовної ГК в учнів має практичну значимість, яку важко недооцінити. Дійсно, саме граматика є найбільш яскравим показником рівня володіння іноземною мовою.

Розглянуто психолого-педагогічні особливості учнів 10-11 класів. Основними з них виокремлено такі як формування розуміння учнями значення правильного вибору професії для власної особистості та сучасного суспільства; формування соціальної спрямованості і моральної свідомості; ціннісне ставлення до себе; ціннісне ставлення до свого фізичного «Я»; ціннісне ставлення до свого психічного «Я»; ціннісне ставлення до свого соціального «Я».

Також було розглянуто методичний потенціал використання ІКТ як сучасного засобу формування АК учнів 10-11 класів, який розкрито у можливостях комп'ютерних технологій, мультимедійних технологій та телекомунікаційних технологій.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Типологізація інформаційно-комунікаційних технологій як сучасного засобу формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів

Насьогодні у навчальному процесі важливо впроваджувати сучасні технічні засоби та технології. Стан сучасної освіти, зокрема в період карантину та процесу дистанційного навчання, вимагає, щоб учитель постійно впроваджував у навчальний процес нові способи подання інформації. Оскільки існує тенденція до активного розвитку ІКТ, а студенти набагато сприйнятливіше сприймають матеріал, що супроводжується яскравою чіткістю та барвистістю та репрезентативністю, можна залучати такі технології до уроків іноземної мови. ІКТ дають змогу зробити навчальний процес більш організованим: уроки можна проводити більш яскраво, у синхронізованому та несинхронізованому дистанційному режимі, представити матеріал для самостійного вивчення, а також автоматизувати перевірку поставлених завдань.

Під час вивчення англійської мови важливо сформувати АГК, особливо в учнів випускних класів ЗЗСО, оскільки вона забезпечує системне володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності. Таким чином, дослідження щодо використання ІКТ для формування АГК серед учнів 10-11 класів ЗЗСО є актуальним.

Проблемі ІКТ та впровадженню моніторингу освіти в ЗЗСО та шляхам її вирішення приділяється увага в працях науковців, зокрема В. Кременя [20, с. 4-18], К.Л. Крутій [21, с. 67-70] та інших разом із законодавчими актами [11, с. 5-20], [15, с. 3-5], [16, с. 20-25], [19, с. 15-20], [50, с. 5-20]. Хоча питанню впровадження ІКТ при формуванні АГК на уроках для учнів 10-11 класів учнів ЗЗСО щодо оволодіння англійською мовою приділяється значна увага вченими та методистами, проте особливості її формування з урахуванням впровадження сучасних ІКТ потребують подальшого дослідження у світлі інформатизації суспільства та глобалізації.

В цілому, типологізацію ІКТ як сучасного засобу формування АГК учнів 10-11 класів можна подати наступним чином (рис. 2.1) [45, с. 2-7].

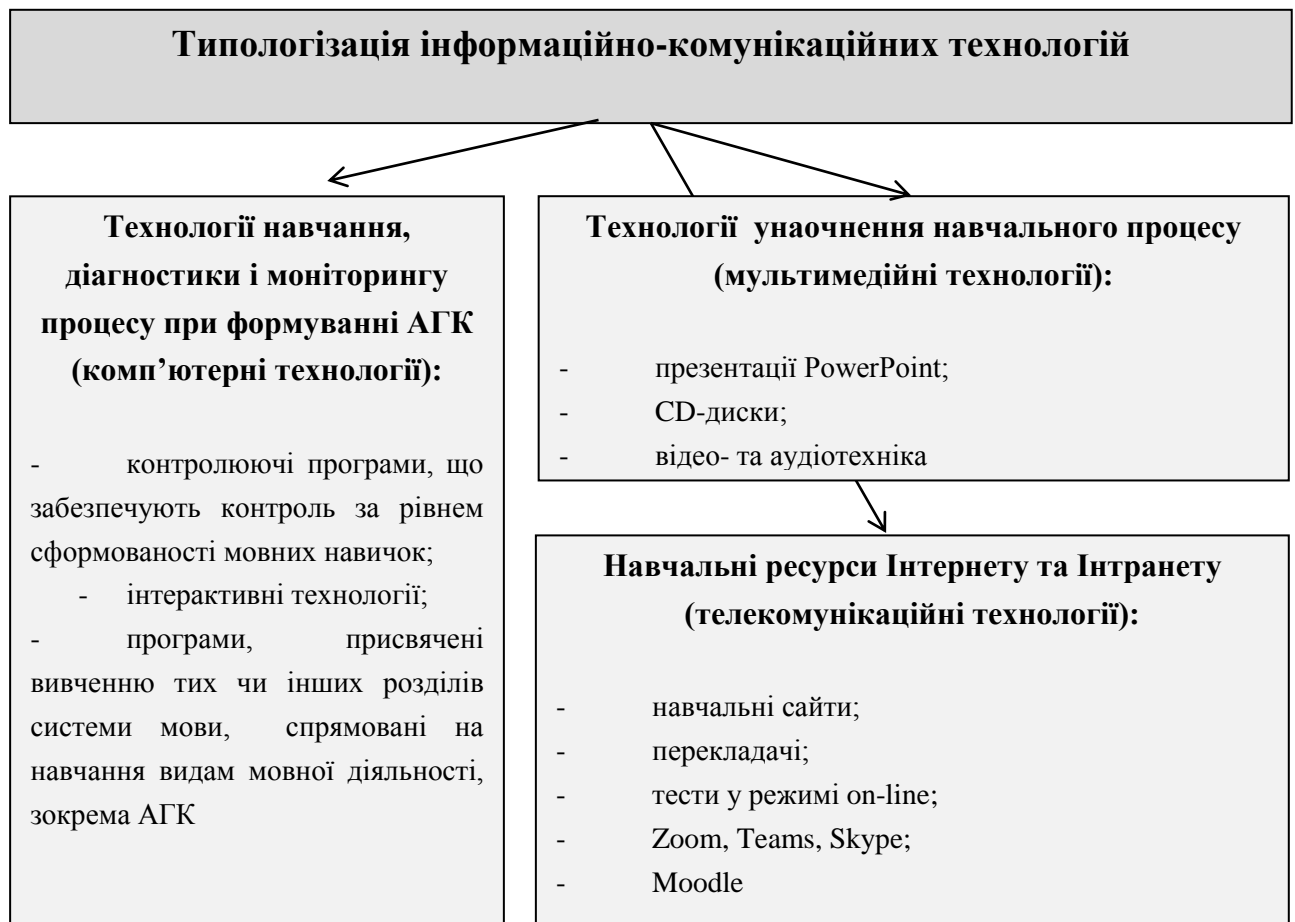

Рисунок 2.1 — Типологізація ІКТ як сучасного засобу формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО

В цілому, на заняттях з іноземної мови широко використовуються:

- навчальні програми;
- тренажери і програми тестування;
- мультимедійні презентації;
- CD-диски;
- відео- та аудіотехніка;
- освітні ресурси Інтернету.

Розглянемо їх більш детально.

Серед комп'ютерних курсів і програм тестування, а також інтерактивних програм з англійської мови при формування АГК найбільшого поширення одержали «kahoot», «padlet», «jamboard», «English Platinum» тощо [20, с. 4-18].

Розглянемо деякі з них.

Kahoot! — онлайн сервіс для створення інтерактивних завдань. Даний сервіс дозволяє створювати тести, опитування, вікторини. Платформу можна використовувати під час роботи з будь-якими віковими категоріями. (рис. 2.2) [20, с. 7].

Для вчителя Kahoot є платформою-конструктором, на якій можна швидко створити навчальну гру, використовуючи готові шаблони та надіславши цю гру учням. Із Kahoot можна створити:

- квіз (Quiz). Для кожного питання 4 варіанти відповіді, одна з яких правильна;
- тест (True or False). До кожного питання 2 варіанти відповіді, правильна одна.

Kahoot можна використовувати безкоштовно, але на платній основі розкриваються більш широкі можливості використання сервісу, зокрема додаткові форми питань: відкриті запитання, опитування, тощо. Однак безкоштовної версії цілком достатньо для створення інтерактивного заняття.

Учитель може створити тест та надіслати його як домашнє завдання, або як завдання для закріплення пройденого матеріалу, або використовувати при поясненні нового матеріалу, щоб переривати свою лекцію та утримувати увагу учнів.

Інтерактивні тести з іноземної мови зроблять вправи на граматику в Kahoot цікавими та автоматизованими. Учням буде більш цікаво проходити тести, а також вони одразу бачитимуть, чи правильною є їхня відповідь.

Рисунок 2.2 — Приклад використання технології Kahoot

Після пояснення або завершення великої теми можна дати учням додатковий тест за допомогою Kahoot замість звичайного письмового тестування. Це прискорить та автоматизує процес перевірки знань при формуванні АГК.

Квізи учні можуть проходити індивідуально, однак також можна створити змагання, де за правильні та швидкі відповіді учасники можуть отримувати бали. Як результат — заняття буде більш цікавим завдяки невеликому змаганням.

Розробка такого формату проведення заняття дозволить автоматизувати навчання, діагностику і моніторинг процесу вивчення англійської мови при формуванні АГК.

Padlet — це мультимедійний ресурс для створення, спільного редагування та зберігання інформації. Це віртуальна стіна, на яку можна прикріплювати фото, файли, посилання на сторінки Інтернет, замітки (рис. 2.3) [20, с. 9-11].

Рисунок 2.3 — Приклад використання технології Padlet

Дана технологія є шляхом до формування та розвитку АГК учнів, що підвищує їх мотивацію та робить урок більш цікавим.

Jamboard — дозволяє візуалізувати ідеї уроку, додавати зображення, створювати помітки, залучати матеріали з Інтернету чи Google диску. З її допомогою можна зробити урок більш цікавим, спростити подавання складного матеріалу, презентуючи його креативним способом (рис. 2.4).

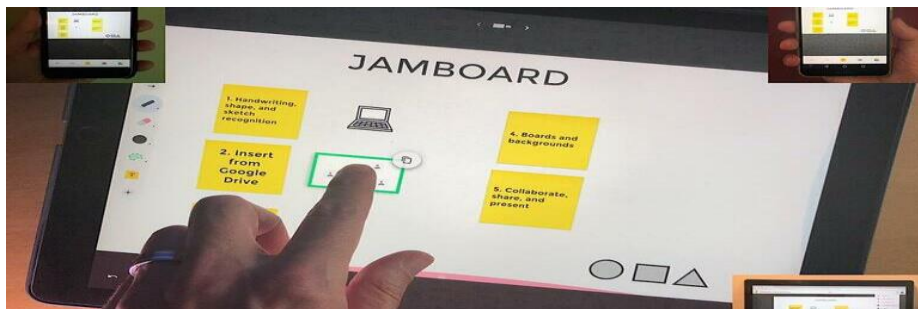

Рисунок 2.4 — Приклад використання технології Jamboard

Це інтерактивна дошка для мозкових штурмів, співпраці та синхронного або асинхронного зворотного зв'язку. На Jamboard можна швидко занотувати ідеї або рішення – він є доступним для роботи он-лайн із комп'ютера, планшета або смартфона [20, с. 10-11].

Використання ІКТ передбачає також застосування різноманітних комп'ютерних програм та курсів навчального призначення. Розглянемо деякі з них.

«*English Platinum*» є мультимедійним програмним комплексом, який може бути ефективно використаний на всіх етапах навчання. Серед усього іншого він містить також і граматичні тренажери (рис. 2.5) [44, с. 5-7].

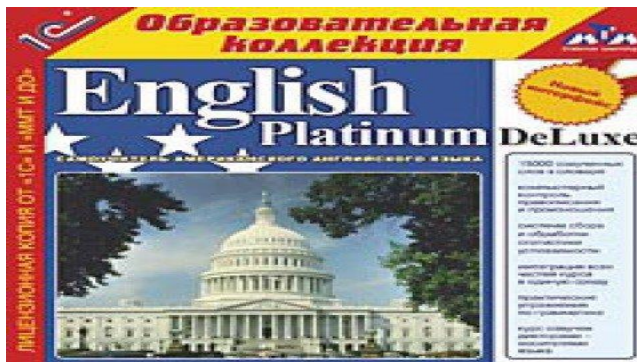

Рисунок 2.5 — Програма-тренажер «English Platinum»

Оскільки тренування є складовою навчання, то комп'ютерні тренажери є масово необхідними. Тренажер одразу реагує на помилки й надає можливість їх виправити, вказує, як правильно виконати завдання, підбиває підсумки роботи з програмою. Програма є надзвичайно зручною для вивчення мови, зокрема при формуванні АГК.

Актуальним є використання мультимедійних технологій, які надають можливість одночасного використання тексту, графіки, відеоматеріалів, звукових ефектів та анімації. Усе зазначене є сукупністю аудіо- та візуальних

ефектів разом з інтерактивним програмним забезпеченням, які впливають на емоційні та понятійні процеси та сприяють більш ефективному засвоєнню мовного матеріалу при формуванні АГК.

PowerPoint — усіма гарно знаний, звичний і улюблений додаток, що дозволяє швидко і легко створювати, редагувати, переглядати і демонструвати презентації (рис. 2.6).

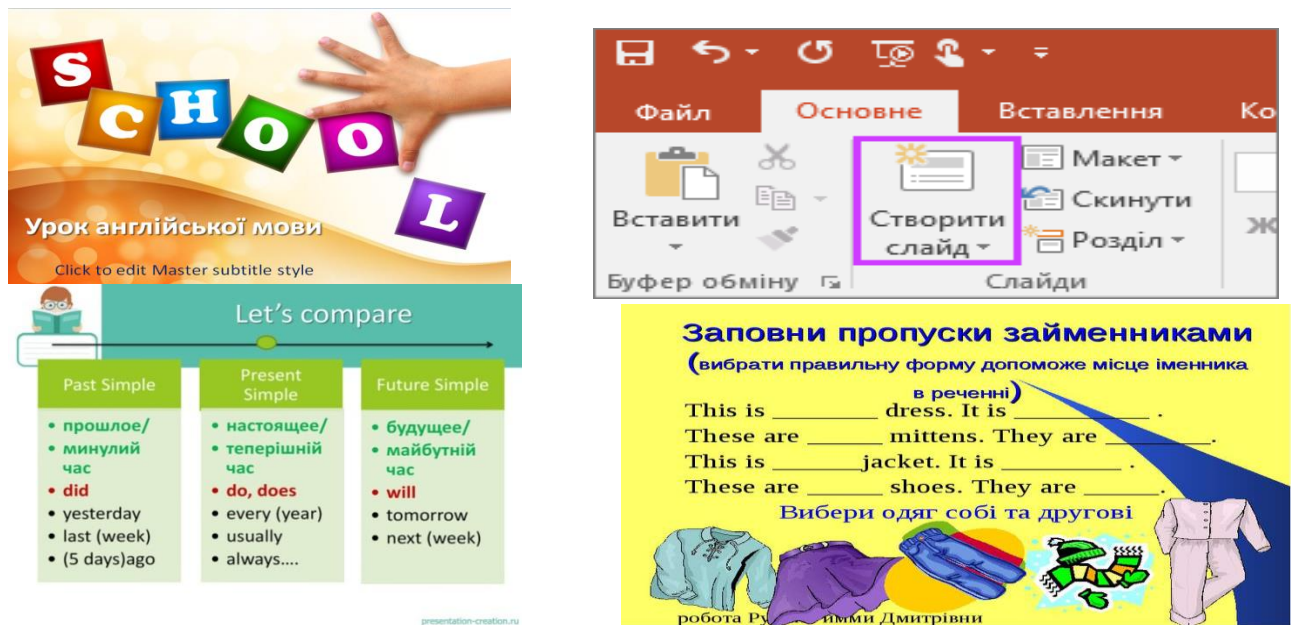

Рисунок 2.6 — Використання технології PowerPoint при формуванні АГК

PowerPoint надає всі можливості, щоб наочно справити враження на аудиторію старшокласників при подачі на уроці матеріалу для формування АГК.

Також при формуванні АГК широко використовуються навчальні ресурси Інтернету та Інтранету (телекомунікаційні технології): навчальні сайти, перекладачі та тести у режимі on-line.

В той час, як люди проводять більше часу вдома, а школи та університети переходять на on-line навчання, люди шукають інструменти та сайти для вивчення англійської мови в Інтернеті. Всі ці ресурси безкоштовні [44, с. 7-8].

Розглянемо деякі з них.

Фейсбук сторінка *American English at State* (рис. 2.7).

Рисунок 2.7 — Навчальний сайт American English at State

Ця фейсбук сторінка Державного департаменту США присвячена вивченню американської англійської й пропонує безліч навчальних матеріалів як для учнів, так і для вчителів. Окрім граматики, цей ресурс містить інформацію про відомих американців, цікаві місця, американську музику та американські звичаї. Вміст оновлюється кілька разів на тиждень, і користувачі можуть спілкуватися з іншими учнями з усього світу [44, с. 8-9].

Навчальний сайт *Duolingo* (рис. 2.8).

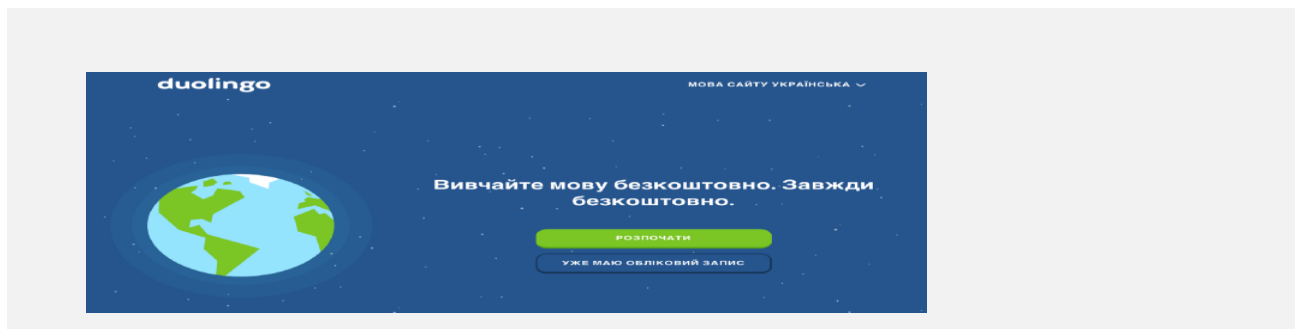

Рисунок 2.8 — Навчальний сайт **Duolingo**

Навчання за допомогою **Duolingo** дозволяє грати в цікаві інтерактивні ігри, заробляти бали за правильні відповіді, робити вправи на швидкість та покращувати рівень АГК.

Навчальний сайт **British Council Learn English** (рис. 2.9).

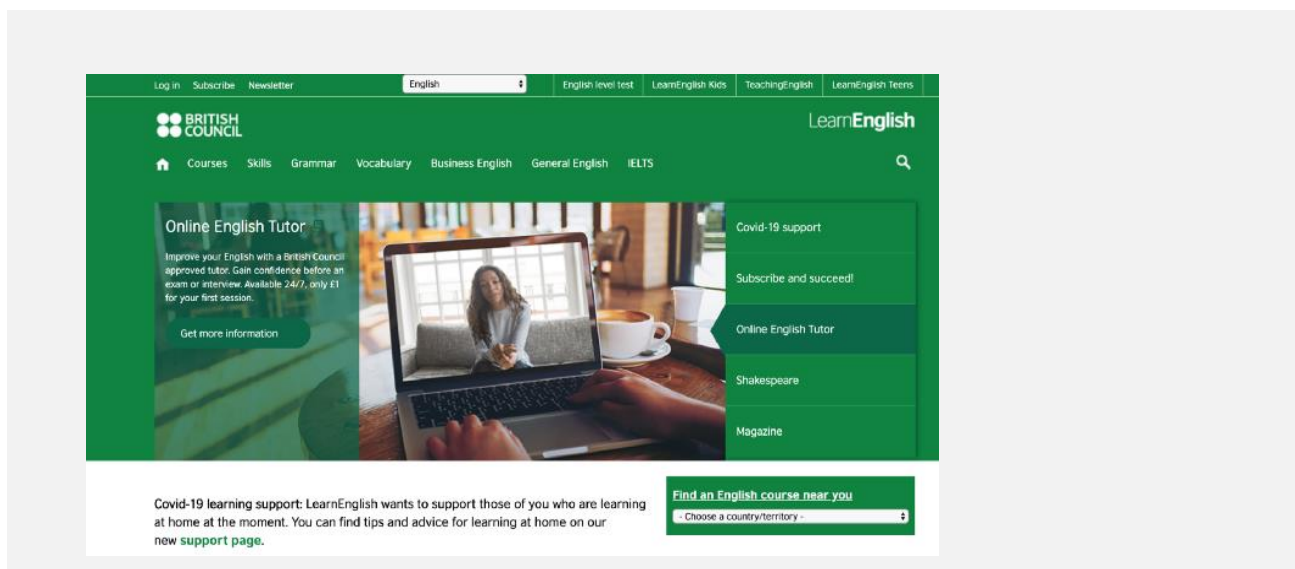

Рисунок 2.9 — Навчальний сайт **British Council Learn English**

Цей сайт містить тисячі високоякісних ресурсів, які допоможуть покращити АГК. Тут учень може знайти повні курси різних рівнів, вивчити ділову англійську мову та в цілому вдосконалити свій рівень АГК.

Навчальний сайт **Lang-8** (рис. 2.10).

Рисунок 2.10 — Навчальний сайт **Lang-8**

Цей інтерактивний сайт допоможе знайти партнера, який надасть допомогу у покращенні письма, що також важливо при формування АГК. На цьому веб-сайті учень може розвинути свої навички письма з носіями мови з усього світу, а вчитель може посилити свої навички викладання.

Широко застосовується як ресурс Internet усім гарно знаний перекладач *Google Translate*, який також дозволить перевірити рівень АГК (рис. 2.11).

Рисунок 2.11 — On-line перекладач Google Translate

Також Інтернет надає можливість проходження on-line тестів з англійської мови, що також дозволяє з'ясувати особі, що тестується, рівень сформованості АГК (рис. 2.12).

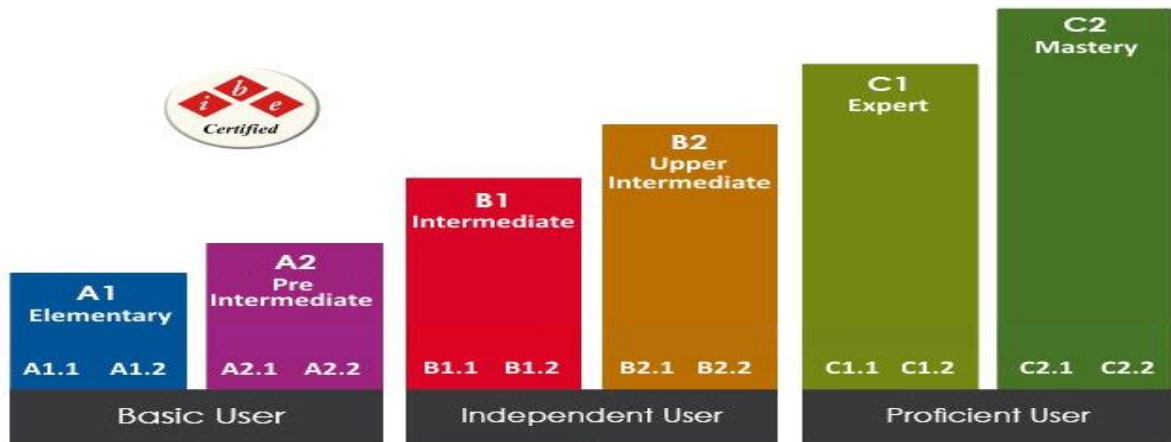

Рисунок 2.12 — On-line тест з англійської мови як засіб перевірки рівня АГК

Для цілей формування граматичних навичок потужним сервісом також є Web-сервіс LearningApps.org, у якому нараховується більше 14 модулів інтерактивних вправ, варіативність яких уможливорює створення вправ для вивчення нового матеріалу і на закріплення вивченого. Можливим є створення системи вправ певного циклу.

Також існують засоби синхронної (Zoom, Skype) та асинхронної комунікації (Moodle), які широко застосовуються у навчанні під час карантину, зокрема при формуванні АГК.

Таким чином, ІКТ є сукупністю методів, прийомів і засобів, які використовують для добору, опрацювання, зберігання, подання, передавання різноманітних даних і матеріалів, необхідних для підвищення ефективності різних видів діяльності. Розглянуто типологізацію ІКТ (комп'ютерні технології, мультимедійні технології та телекомунікаційні технології), які активізують процеси формування АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО більш ефективно та наочно та автоматизують процеси моніторингу рівня знань. Проведений огляд основних засобів ІКТ для формування АГК та здійснений аналіз їхньої значущості при її формуванні.

2.2. Порядок відбору матеріалу для формування англомовної граматичної компетентності учнів

На сьогодні широко відбуваються інтеграційні процеси, до яких долучилася і Україна, має місце розвиток програм міжнародного співробітництва, у яких учні можуть брати участь як під час навчання, так і у подальшій професійній кар'єрі. З урахуванням сказаного, вивченню іноземних мов, зокрема, англійської, приділяється багато уваги. Вкрай важливим є завдання якісної підготовки майбутніх фахівців у ракурсі знання іноземної мови. З урахуванням цього постійно проводяться дослідження та здійснюються

пошуки нових методів та підходів у викладанні іноземних мов. Серед різних аспектів методики викладання мови вчені приділяють значну увагу саме дослідженню питання навчання граматики та формуванню ГК. Опанування граматичною системою мови розглядається як невід’ємна складова опанування мовою [37, с. 155-157].

Оволодіння будь-якою формою мови є невід’ємним від граматики, оскільки граматика разом із словарною і фонетичною складовою є матеріальною основою мови. Граматика має організуючу роль. Саме тому розробка підходів у навчанні іноземної мови, зокрема при формуванні АГК, постійно знаходиться у центрі уваги методистів-дослідників. Постає питання порядку відбору матеріалу для формування АГК учнів. Перш за все, мова іде про так званий граматичний мінімум, зокрема активний і пасивний (рис. 2.13) [6, с. 33-35].

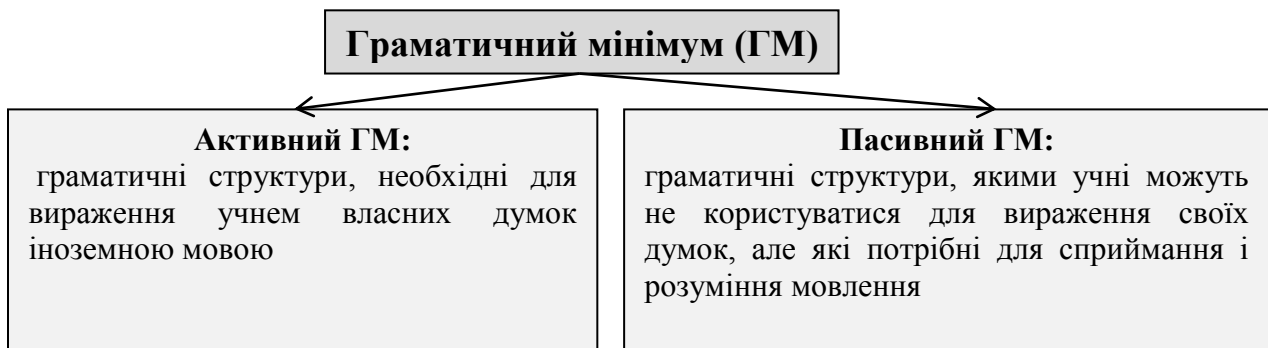

Рисунок 2.13 — Граматичний мінімум

В ЗЗСО вивчаються не всі граматичні явища іноземної мови, яка вивчається, а спеціально відібраний *граматичний мінімум*, який складається з *активного* та *пасивного граматичного мінімуму* [8, с. 5-6].

Для вираження власних думок іноземною мовою учень має оволодіти тими граматичними структурами (ГС), які входять до активного граматичного мінімуму.

До пасивного граматичного мінімуму входять такі ГС, якими учні можуть не користуватися для вираження своїх думок, але які потрібні для сприймання і

розуміння мовлення. Щоб сприймати і розуміти думки інших людей, необхідно володіти як активним, так і пасивним граматичним мінімумом.

Як зазначає Н.К. Скляренко, метою навчання граматичного матеріалу іноземної мови, яка вивчається, є оволодіння рецептивними, тобто граматичними навичками аудіювання і читання, та репродуктивними граматичними навичками, тобто граматичними навичками говоріння і письма [34, с. 16-17].

Основними ознаками, якими повинні характеризуватися граматичні навички мовлення, є автоматизованість, гнучкість та стійкість. Слід зазначити також, що вони повинні формуватися поетапно.

Сформованість рецептивної граматичної навички — одна з передумов функціонування вміння розуміти думки інших людей в усній і письмовій формах.

Сформованість репродуктивної граматичної навички — одна з передумов функціонування вміння висловлювати свої думки в усній та письмовій формі.

Старший ступінь (10-11 класи) середньої школи є завершальним у процесі оволодіння учнями іноземною мовою. Рівень навичок та вмінь усного і писемного мовлення, досягнутий на середньому ступені (середні класи школи), має бути підтриманий та удосконалений. На старшому ступені навчання істотна увага приділяється саме *усному мовленню*, яке набуває якісно нового розвитку. До уваги беруться змістовність, більша природність та інформативність. Проте основна увага у процесі навчання іноземної мови на цьому ступені приділяється *читанню*. Тексти для читання мають бути більш складними порівняно із середнім ступенем. При навчанні читання формуються вміння читати суспільно-політичні тексти з метою одержання повної та основної інформації, а також вміння переглянути і вибрати необхідну статтю.

Навчаючись *письма*, учні повинні оволодіти вмінням складати план, тези до усного повідомлення, писати анотацію та резюме прочитаного, складати

реферат, а також робити письмові повідомлення відповідно до вимог до монологічного мовлення у 10-11 класах.

За словами О.Б. Тарнапольського, граматичний матеріал, призначений для вивчення в 10-11 класах засвоюється до рівня розпізнавання та розуміння при всіх видах мовленнєвої діяльності. В 11 класі має місце систематизація граматичного матеріалу, що вивчався у молодших та середніх класах [38, с. 157-158].

Відповідно до Л. Орловської, відбір граматичного матеріалу здійснюється за принципами частотності (наскільки вживаними є граматичні явища у мові), зразковості (спроможність слугувати моделями для утворення аналогічних форм), типовості (наявність явищ граматики, які складають своєрідність цієї мови), сполучуваності (вживання граматичного елемента у різних моделях) та репрезентативності (розповсюдження правила граматики на велику кількість прикладів) (рис. 2.14) [27, с. 290-295].

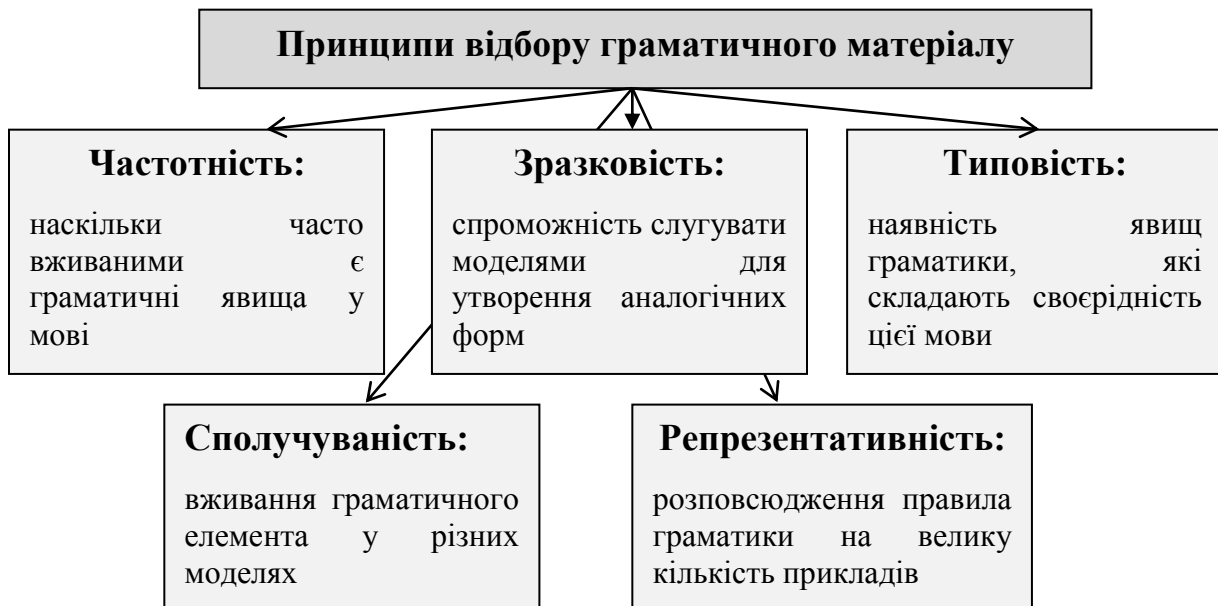

Рисунок 2.14 — Принципи відбору граматичного матеріалу при формуванні АГК [27, с. 290-295]

Однак до відбору граматики бажано підходити диференційовано, беручи до уваги форму спілкування (монолог чи діалог), умови використання відібраного мінімуму (репродуктивне або рецептивне).

Для того, щоб відповісти на питання, як працювати з тими чи іншими типами мовленнєвих одиниць, необхідно систематизувати навчальний матеріал, тобто встановити методичну типологію труднощів на основі з'ясування відповідності та різниці в граматичному ладі рідної та іноземної мови.

Явища, що є подібними за деякими ознаками в іноземній та рідній мовах, засвоюються по аналогії. Розбіжності у граматичних системах рідної та іноземної мови є предметом спеціальної роботи. Явища, що є специфічними для іноземної мови, засвоюються в результаті багаторазового виконання одномовних тренувальних вправ.

Таким чином, методично правильний порядок відбору граматичного матеріалу покликаний забезпечити ефективне його та формування необхідних граматичних навичок.

Основним чинником, що обумовлює успіх навчання при формуванні АГК, є вправи, оскільки у них формуються, розвиваються й удосконалюються мовні навички й уміння.

Як зазначає Н.Н. Купрешко, відбір матеріалу для формування АГК учнів здійснюється шляхом використання основних типів і видів вправ для формування граматичних навичок (рис. 2.15) [23, с. 169-175].

Для організації вправ на основі граматичного явища, що вивчається, необхідно підібрати відповідний контекст — мовленнєву ситуацію, в якій вживання граматичного явища було б типовим і вмотивованим.

Сформульована певним чином тема або ситуація може передбачати пріоритетне використання певного граматичного явища.

Виправлення помилок — вид діяльності, який є дуже ефективним з точки зору засвоєння граматичного явища.

Таким чином, при відборі матеріалу для формування АГК учнів 10-11 класів слід відбирати вправи, які б дозволили сформувати необхідний граматичний мінімум, додержуючись основних принципів відбору, розглянутих вище.

Вправами мають бути мовні, умовно-мовленнєві та мовленнєві (рис. 2.15).

Рисунок 2.15 — Основні типи і види вправ при відборі матеріалу для формування АГК [23, с. 170].

Як зазначають О.А. Пореченкова та С.Ю. Казанцева, загалом граматична вправа формується на перетині граматичного явища (ГЯ), певної мовленнєвої ситуації (МС) та процедури виправлення помилок (ВП) (рис. 2.16) [29, с. 20-28].

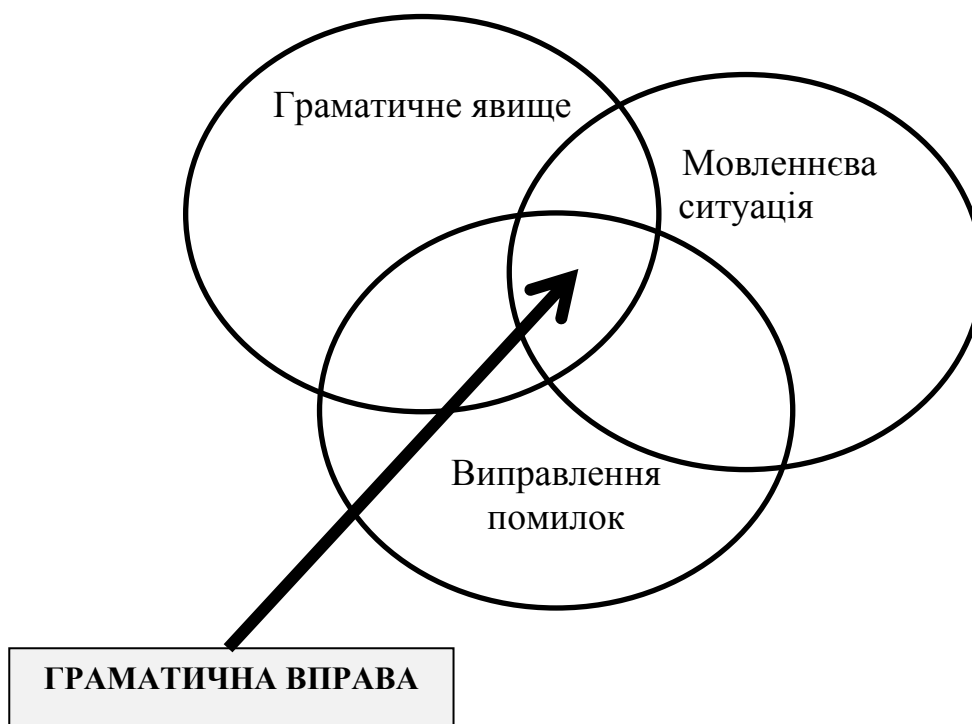

Рисунок 2.16 — Поле формування граматичної вправи [29, с. 20]

Таким чином, було розглянуто порядок відбору матеріалу для формування АГК учнів.

2.3. Етапи формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

Процес формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ відбувається у кілька етапів. Як зазначають О.А. Пореченкова та

С.Ю. Казанцева, можна виділити наступні основні етапи (рис. 2.17) [29, с. 25-27].

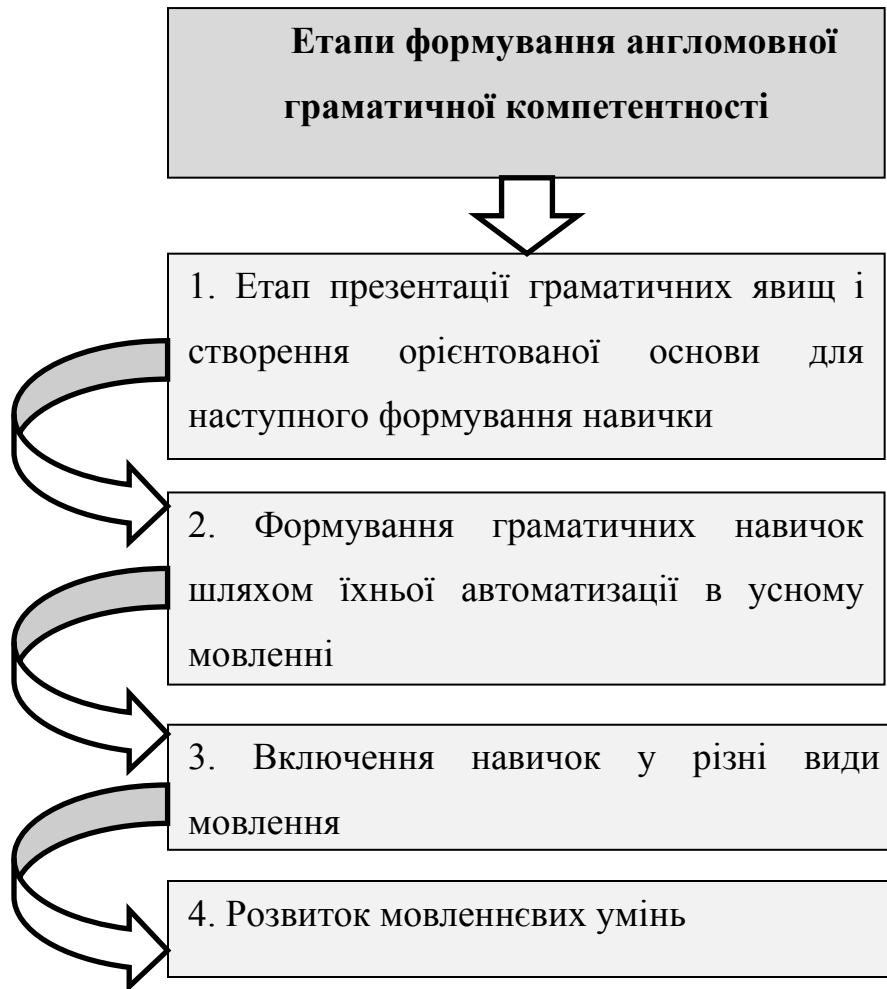

Рисунок 2.17 — Етапи формування АГК

1. На етапі презентації граматичних явищ відбувається ознайомлення учнів з новим граматичним явищем, що є важливим при орієнтуванні у способах утворення, сфері застосування і наступного правильного вживання граматичних структур. Характер ознайомлення може бути теоретико-практичним, або практичним.

Теоретико-практичний спосіб припускає коротке теоретичне пояснення до мовленнєвого зразка, що стосується утворення і вживання граматичного явища у зіставленні з аналогічними явищами рідної мови.

У випадку практичного способу учні, ознайомлюючись з новим граматичним явищем у мовленнєвому зразку і розуміючи його значення з контексту (речення), усвідомлюють його самостійно (тобто встановлюють найбільш істотні його ознаки), а потім, за аналогією зі зразком, виконують граматичні дії імітативно.

Етап становить собою на меті створення орієнтовної основи для подальшого формування навички в процесі представлення її в усному та письмовому мовленні.

Оволодіння граматичною навичкою починається з ознайомлення з граматичними структурами (ГС) активного граматичного мінімуму. ГС, які входять до активного мінімуму, вживаються в усіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Тому слід формувати як рецептивні, так і репродуктивні навички володіння такими структурами.

Зазвичай за оптимальну береться ситуативна організація граматичного матеріалу, тобто ГС подаються учням у ситуації (контексті). Контекст має бути достатнім для демонстрації функції ГС. Такі ситуації називають ілюстративними.

Наведемо приклади ілюстративної ситуації:

Вірш на презентацію Present Perfect Continuous Tense:

Work is over

Mary has been raking hay

All the day, all the day

Now she's sleeping in the clover

Work is over. Work is over [52, с. 120].

Діалог на презентацію Present Perfect Tense:

- *Brian*: Diana Grant? I have not seen you for ages!
- *Diana*: Brian! How have you been?
- *Brian*: Pretty good. You've really changed!
- *Diana*: Oh, well. I've lost some weight.
- *Brian*: How are you?
- *Diana*: I've got married about 3 years ago.
- *Brian*: That's terrific! [54, с. 25]

Слі зазначити, що ілюстративні ситуації мають бути нескладними, майже на рівні обізнаності учнів, й відповідати рівню сформованості їхньої мовної й мовленнєвої компетентностей, етапу навчання, віково-психологічним особливостям учнів.

Ілюстративні ситуації можуть бути поаними у базовому тексті, що створює глобальний контекст спілкування. Він представляє предметні обставини, умови, персонажі спілкування та є наближеним до ситуації реальності, але не довільно взятої, а такої, що є варіантом мовленнєвої поведінки в типових ситуаціях, що є життєво значущими для певного контингенту учнів. Ситуації повинні містити мовленнєві зразки з ГС, вивчення яких відбувається. Зазначені зразки є орієнтиром для їхнього первинного відтворення в такій саме або аналогічній ситуації. При цьому відбувається первинне мимовольне запам'ятовування граматичної форми та структури речення загалом.

2. *Етап формування мовленнєвих граматичних навичок* можна вважати найважливішим, оскільки з ним пов'язана автоматизація граматичних дій, яка необхідна для формування навички. Завдання цього етапу полягає у тому, щоб додати тренуванню граматичних явищ мовленнєвого характеру, що враховує також труднощі, викликані інтерферуючим впливом відповідних навичок рідної мови, і особливості формування навичок у шкільних умовах, тобто відсутність мовленнєвого середовища й обмежену мовленнєву практику. Необхідно зазначити, що це повинно бути особливе навчальне мовлення, що

імітує основні властивості природного мовлення, але відрізняється від нього певною методичною організацією матеріалу і послідовністю його введення у мовлення, а також його навчальним характером. Основним типом вправ, найбільш ефективних для формування міцних мовленнєвих граматичних навичок, є умовно-мовленнєві ситуативні однотипні вправи. На цій стадії роботи починає формуватися мовленнєвий стереотип відпрацьованого явища як психофізіологічна основа його функціонування в мовленні, як основа для створення найважливішої якості навички — переносу мовленнєвих дій у подібні мовленнєві ситуації.

3. *Етап включення навички граматичного явища у мовленнєві уміння* монологічного і діалогічного говоріння. Дійсно, важливим є включення сформованих граматичних навичок в усі інші процеси мовленнєвої діяльності при вивченні іноземної мови. Сформовані граматичні знання дозволять учням вміло говорити, писати, читати, а також сприймати мову на слух у процесі аудіювання. Ознайомившись із ситуацією, в якій представлена ГС, яка вивчається, учні обговорюють її та визначають її комунікативну функцію. Кожна ГС має функціональну і формальну сторону. За кожною ГС закріплюються певні функції (функції називати предмети або осіб, висловлювати дію, що відбувається в момент мовлення тощо). Під час ознайомлення учнів з новою ГС увага звертається, насамперед, на функцію цієї ГС, а форма має засвоюватися в нерозривній єдності з функцією.

4. Завершальним етапом є *розвиток мовленнєвих умінь*. Дійсно, подальша робота над собою, над вдосконаленням одержаних знань і сформованих навичок є необхідною. Це стає можливим також завдяки розглянутим вище інформаційно-комунікаційним технологіям, а також навчальним програмам та сайтам мережі Інтернет [29, с. 27-28].

Таким чином, було окреслено основні етапи формування АГК учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Висновки до розділу 2

Завданням школи на сучасному етапі є підготовка учнів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства, що неможливо без використання інтерактивних, інноваційних та ІКТ. Інтерактивна діяльність передбачає організацію та розвиток діалогічного мовлення, спрямованих на взаємодію, взаєморозуміння, вирішення проблем, важливих для кожного з учасників освітнього процесу.

У даному розділі нами було розглянуто типологізацію ІКТ як сучасного засобу формування АГК, порядок відбору матеріалу для формування АГК учнів, а також основні етапи формування АГК.

Основними технологіями розглянуті технології навчання, діагностики і моніторингу процесу при формуванні АГК (комп'ютерні технології); технології унаочнення навчального процесу (мультимедійні технології); навчальні ресурси Інтернету та Інтранету (телекомунікаційні технології).

В цілому, на заняттях з іноземної мови широко використовуються:

- навчальні програми;
- тренажери і програми тестування;
- мультимедійні презентації;
- CD-диски;
- відео- та аудіотехніка;
- освітні ресурси Інтернету.

Порядок відбору матеріалу для формування АГК учнів передбачає формування граматичного мінімуму, який складається з активного граматичного мінімуму та пасивного граматичного мінімуму.

Розглянуто принципи відбору граматичного матеріалу при формуванні АГК, серед яких принцип частотності (наскільки вживаними є граматичні явища у мові), принцип зразковості (спроможність слугувати моделями для утворення

аналогічних форм), принцип типовості (наявність явищ граматики, які складають своєрідність цієї мови), принцип сполучуваності (вживання граматичного елемента у різних моделях) та принцип репрезентативності (розповсюдження правила граматики на велику кількість прикладів).

Окреслено основні типи і види вправ при відборі матеріалу для формування АГК, серед яких мовні, умовно-мовленнєві та мовленнєві.

Окреслено поняття поля формування граматичної вправи на перетині граматичного явища, певної мовленнєвої ситуації та процедури виправлення помилок.

Розглянуто етапи формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ, основними з яких є етап презентації граматичних явищ і створення орієнтованої основи для наступного формування навички, етап формування граматичних навичок шляхом їхньої автоматизації в усному мовленні, етап включення навичок у різні види мовлення та етап розвитку мовленнєвих умінь.

Використання розглянутих методичних підходів дозволяє ефективно формувати АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО.

У наступному розділі буде розглянуто підсистему вправ для формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ та здійснено її експериментальну перевірку.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Підсистема вправ для формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

У п.п. 2.2 на рис. 2.15 нами було розглянуто основні типи і види вправ при відборі матеріалу для формування АГК, зокрема: мовні, умовно-мовленнєві та мовленнєві.

У п.п. 2.3 на рис. 2.17 нами було подано етапи формування АГК.

Беручи до уваги зазначене вище, підсистему вправ з формування АГК для учнів 10-11 класів ЗЗСО пропонуємо подавати наступним чином (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 — Підсистема вправ з формування АГК

№	Етап	Типи вправ	Групи вправ
1	Презентація граматичних явищ	- мовні; - умовно-мовленнєві	- рецептивні; - аналітичні та тренувальні репродуктивні; - репродуктивні
2	Формування граматичних навичок шляхом їхньої автоматизації в усному мовленні	- умовно-мовленнєві	- рецептивні; - репродуктивні
3	Включення навичок у різні види мовлення	- умовно-мовленнєві; - мовленнєві	- рецептивні; - репродуктивні
4	Розвиток мовленнєвих умінь	- мовленнєві	- рецептивні; - репродуктивні

На етапі презентації граматичних явищ рекомендовано використовувати мовні, умовно-мовленнєві вправи (рецептивні, аналітичні та тренувальні репродуктивні, деякі репродуктивні).

Розглянемо деякі з них з використанням можливостей PowerPoint як виду ІКТ. Переваги та можливості такого виду технології вже також було стисло окреслено. Нагадаємо ще раз, що використання технології PowerPoint мультимедійної презентації дозволяє робити навчальний процес більш яскравим, креативним, творчим та зрозумілішим, оскільки він є наочним. Розкривається можливість використовувати різні шрифти, кольори, додавати картинки та інші кольорові елементи. Далі подано скрін-шоти деяких сторінок розробленої нами PowerPoint мультимедійної презентації як виду інформаційно-комунікаційних технологій (рис. 3.1 — 3.2).

Вправа 1. Поставте дієслова в потрібному часі

Тип вправи — мовна, аналітична, у якій відсутні ознаки комунікативності. Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — формування компетентності у вживанні часів.

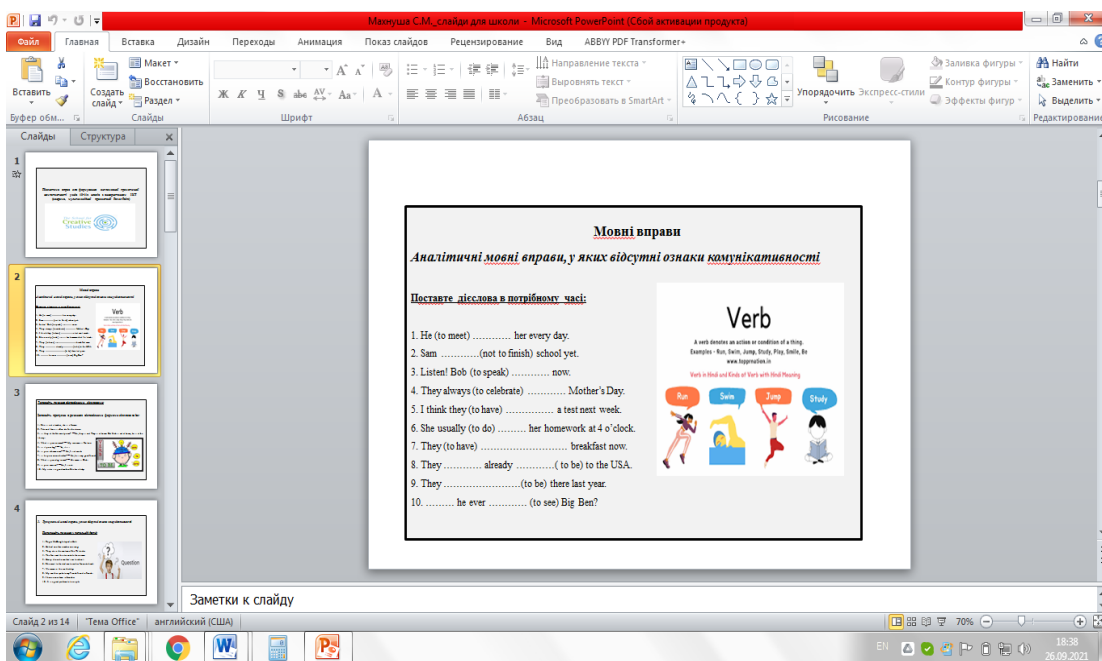

Рисунок 3.1 — Приклад мовної вправи 1 з використанням PowerPoint

Вправа 2. Доповніть речення відповідними дієсловами (заповніть пропуски в реченнях відповідними формами дієслова to be)

Тип вправи — мовна, аналітична, у якій відсутні ознаки комунікативності. Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — формування знань вживання форми дієслова.

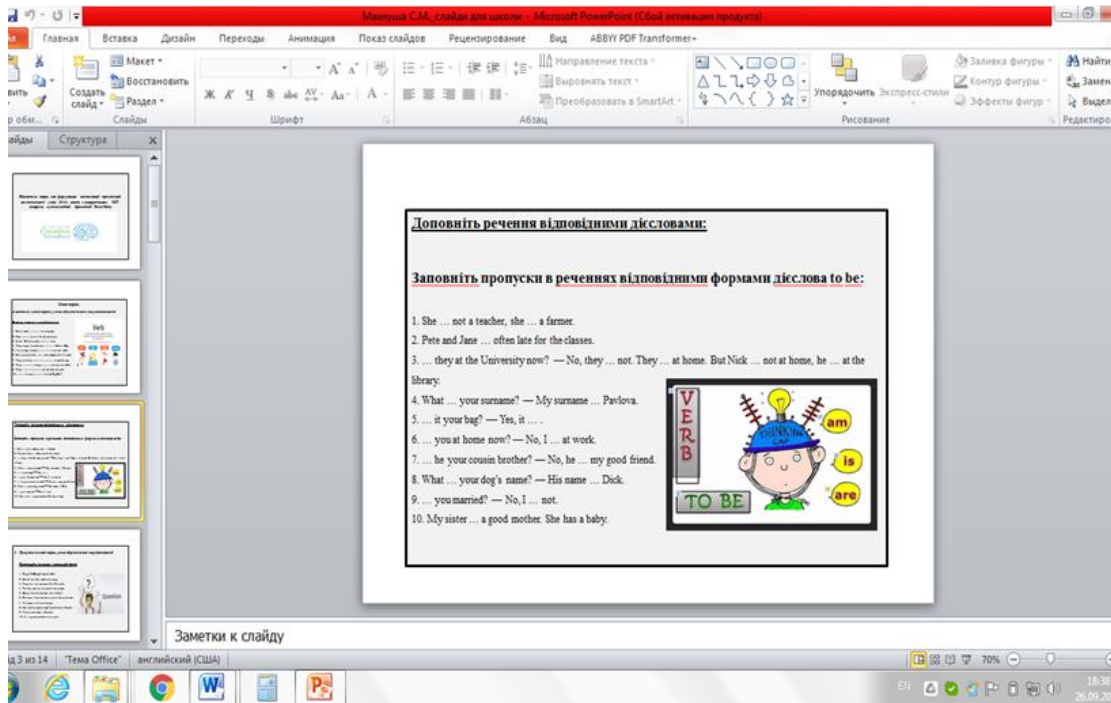

Рисунок 3.2 — Приклад мовної вправи 2 з використанням PowerPoint

На етапі формування граматичних навичок шляхом їхньої автоматизації в усному мовленні рекомендовано використовувати умовно-мовленнєві вправи (рецептивні, репродуктивні). Розглянемо деякі з них.

Наприклад було сформовано тест для проходження його учнями таким засобом ІКТ, як сервіс *Kahoot* (Додаток Б).

Вправа 3. Тестування засобом Kahoot

Тип вправи — умовно-мовленнєва, рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — формування граматичних навичок шляхом їхньої автоматизації та моніторинг граматичних знань.

На рис. 3.3-3.4 подано перший та останній слайд проходження тесту за даною ІКТ. Дана технологія передбачає рецептивність та подальшу репродуктивність з подальшою автоматизацією граматичних навичок у мовленні.

1. We have never met before, _____ we?

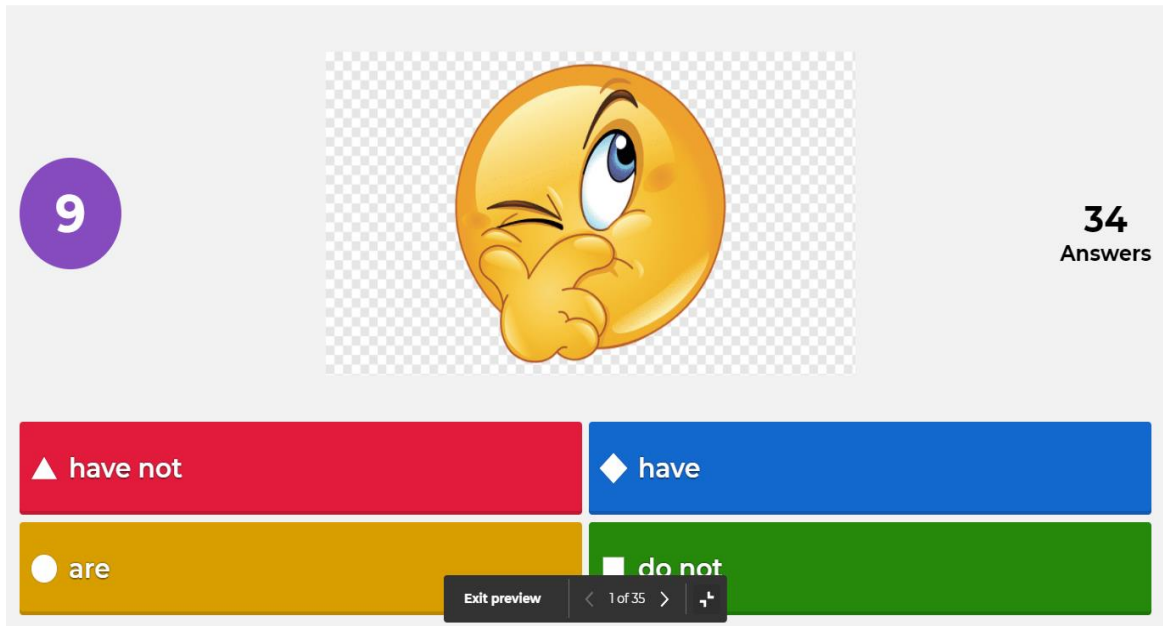

Рисунок 3.3 — Тестування за технологією *kahoot* (перший слайд тесту)

35. This morning I had _____ boiled eggs for _____ breakfast.

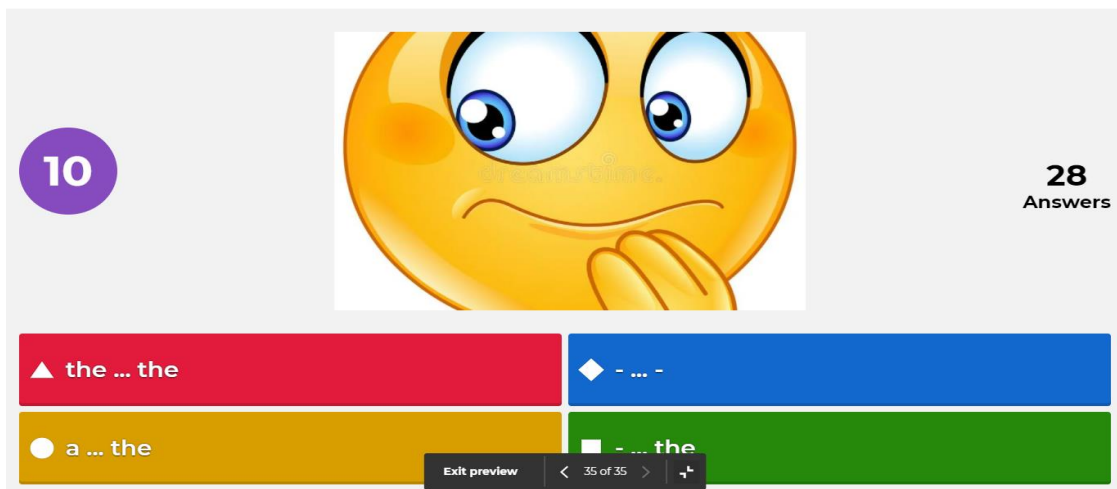

Рисунок 3.4 — Тестування за технологією *kahoot* (останній слайд тесту)

Для цілей формування АГК на даному етапі розглянемо також використання сервісу *LearningApps.org*.

Вправа 4. Перший мільйон.

Тип вправи — умовно-мовленнєва, рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи: практика у застосуванні Present Simple.

Хід виконання вправи: учні вмикають комп'ютери, заходять до Інтернет-середовища на відповідний сервіс, переходять за необхідним посиланням. Перед виконанням вправи з'являється завдання вправи — учні ознайомлюються і починають виконання.

Наприклад: подано деформоване речення, а учням потрібно обрати один правильний варіант відповіді.

Рисунок 3.5 — Вправа «Перший мільйон» сервісу *LearningApps*

Вправа 5. «Заповнення пропусків»

Тип вправи — умовно-мовленнєва, рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи: розвивати і закріплювати навички правильного застосування дієслів у Present Simple.

Хід виконання вправи: учні вмикають комп'ютери, заходять до Інтернет-середовища на відповідний сервіс, переходять за необхідним посиланням. Перед виконанням вправи з'являється завдання вправи — учні ознайомлюються і починають виконання.

Наприклад: подано деформований текст, у якому необхідно заповнити пропуски у тексті відповідно до вивченого часу та правил його застосування.

Present Simple

Mark a student. He to the kindergarten, he to school. He home at 8 o'clock, but his friends Mike and Betty home at 8:30. Their lessons at 9 o'clock and at 2 o'clock. After school Mike and Betty to a tennis club, but Mark with them. He to a swimming pool. After the swimming pool Mark's mother him home. At home he dinner, then he his homework and TV. Mark to bed at 10 o'clock. And what about you? When you get up? When your lessons start and end? What you do after school? And your sister? When she get up? What she do after school? When she go to bed?

Перевірити відповідь

створити схожу вправу | приватні вправи | публічні вправи | редагувати вправу

Рисунок 3.6 — Вправа «Заповнення пропусків» сервісу *LearningApps*

Вправа 6. «Вікторина з однією відповіддю»

Тип вправи — умовно-мовленнєва, рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи: розвивати і закріплювати навички правильного застосування дієслів у Past Simple.

Хід виконання вправи: учні вмикають комп'ютери, заходять до Інтернет-середовища на відповідний сервіс, переходять за необхідним посиланням. Перед виконанням вправи з'являється завдання даної вправи — учні ознайомлюються і починають виконання.

Наприклад: подано речення та необхідно обрати правильне допоміжне дієслово для утворення речення у Past Simple.

Рисунок 3.7 — Вправа «Вікторина з однією відповіддю» сервісу *LearningApps*

На етапах включення навичок у різні види мовлення та розвитку мовленнєвих умінь також рекомендовано використовувати певні умовно-мовленнєві вправи з переходом до мовленнєвих. Розглянемо деякі з них.

Розглянемо вправи із використанням сервісу *jamboard*.

Вправа 7. «Мозковий штурм»

Тип вправи — умовно-мовленнєва з переходом до мовленнєвої.

Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — розвиток граматичних навичок та мовленнєвих умінь.

Педагог називає дітям проблемне питання. Завдання учнів – на стікерах записати ідеї для його розв'язання, які потім розмістити на інтерактивній дошці.

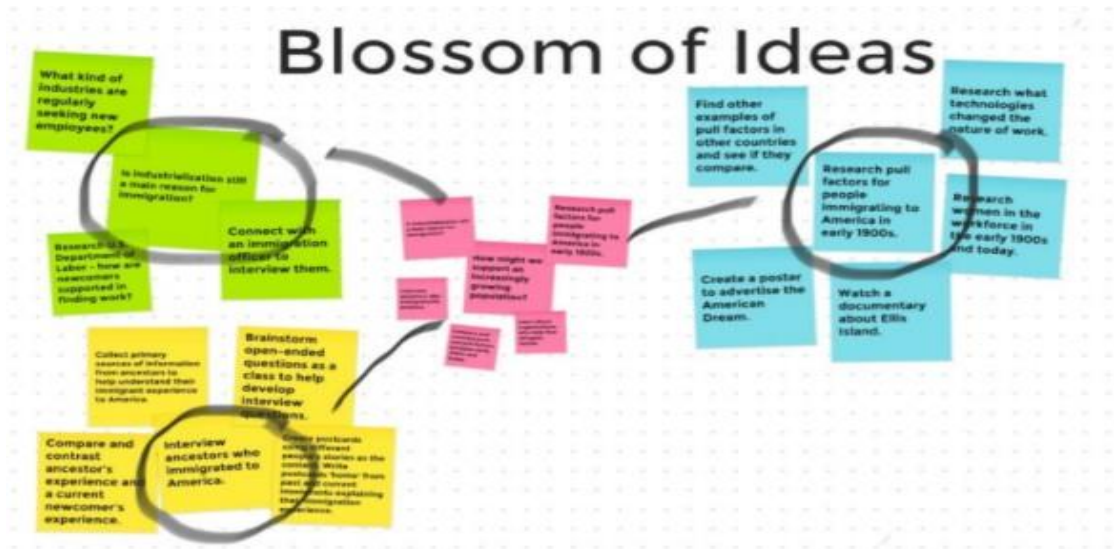

Рисунок 3.8 — Вправа «Мозковий штурм» сервісу *jamboard*

Вправа 8. «Побудуй речення».

Тип вправи — умовно-мовленнєва з переходом до мовленнєвої. Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — розвиток граматичних навичок та мовленнєвих умінь.

Необхідно переставити прямокутники зі словами так, щоб скласти правильне речення. У завданні, наведеному нижче, учні мали розмістити слова у правильному порядку, щоб скласти запитання, а потім дати відповідь на нього.

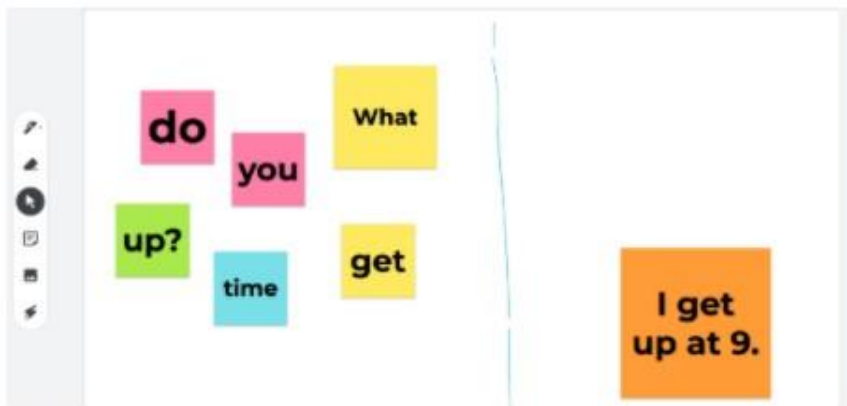

Рисунок 3.9 — Вправа «Побудуй речення» сервісу *jamboard*

Розглянемо наступну вправу.

Вправа 9. «Аналіз тексту».

Тип вправи — умовно-мовленнєва з переходом до мовленнєвої.
Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — розвиток граматичних навичок та мовленнєвих умінь.

На онлайн-дошку можливо додати скріншот або фото певного тексту, який учні мають проаналізувати певними мітками: коментарі, виділення граматичних структур тощо. Це уможлиблює розвиток аналітичного мислення та вміння аргументувати власні думки, зокрема при формуванні АГК.

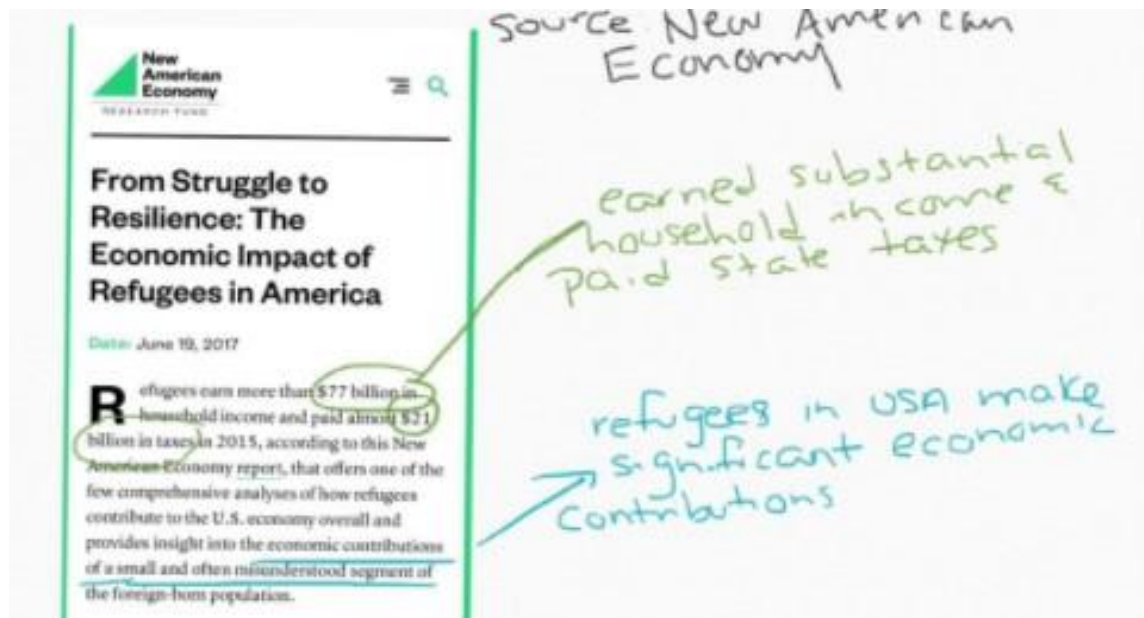

Рисунок 3.10 — Вправа «Аналіз тексту» сервісу *jamboard*

Також широковикористовуваним є сервіс *padlet* для реалізації поставлених завдань етапу. Розглянемо деякі приклади використання даної ІКТ.

Вправа 10. «Розглянь малюнки, прослухай аудіо нижче та виконай вправу».

Тип вправи — умовно-мовленнєва з переходом до мовленнєвої.
Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — розвиток граматичних навичок та мовленнєвих умінь.

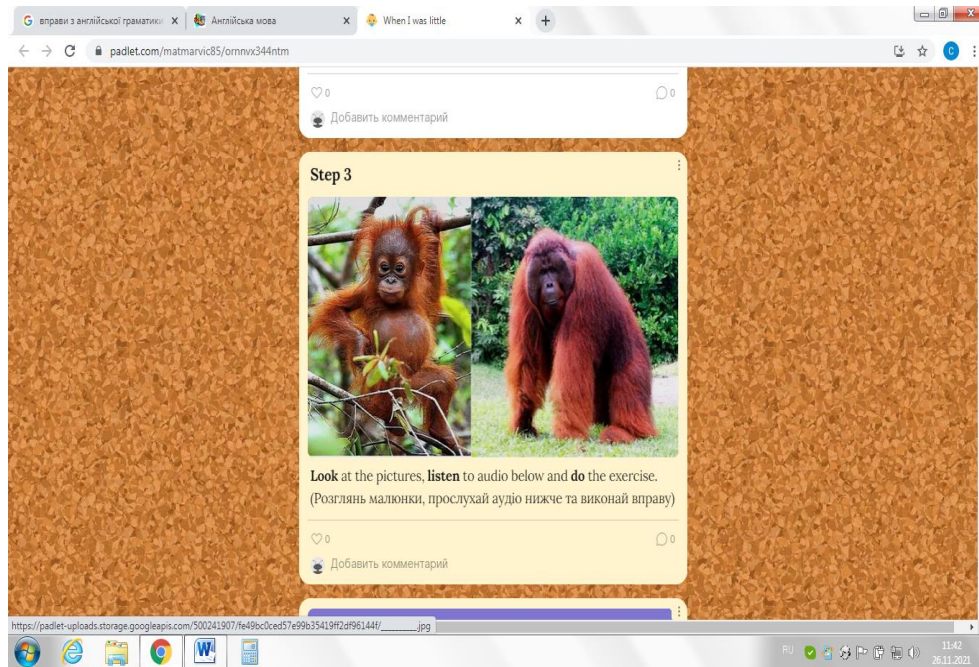

Рисунок 3.11 — Вправа 10 а) з використанням *padlet*

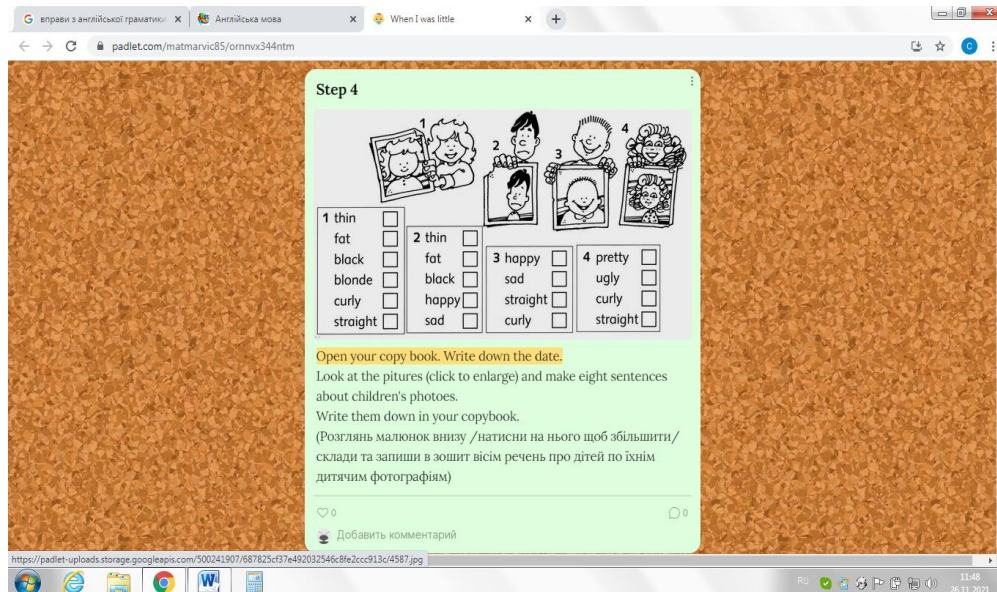

Рисунок 3.12 — Вправа 10 б) з використанням *padlet*

У другій вправі з ІКТ *padlet* необхідно також розглянути малюнок та скласти і записати в зошит вісім речень про дітей по їхнім дитячим фотографіям.

Вправа 11. Project «When I was little»

Тип вправи — умовно-мовленнєва з переходом до мовленнєвої. Рецептивно-репродуктивна.

Мета вправи — розвиток граматичних навичок та мовленнєвих умінь.

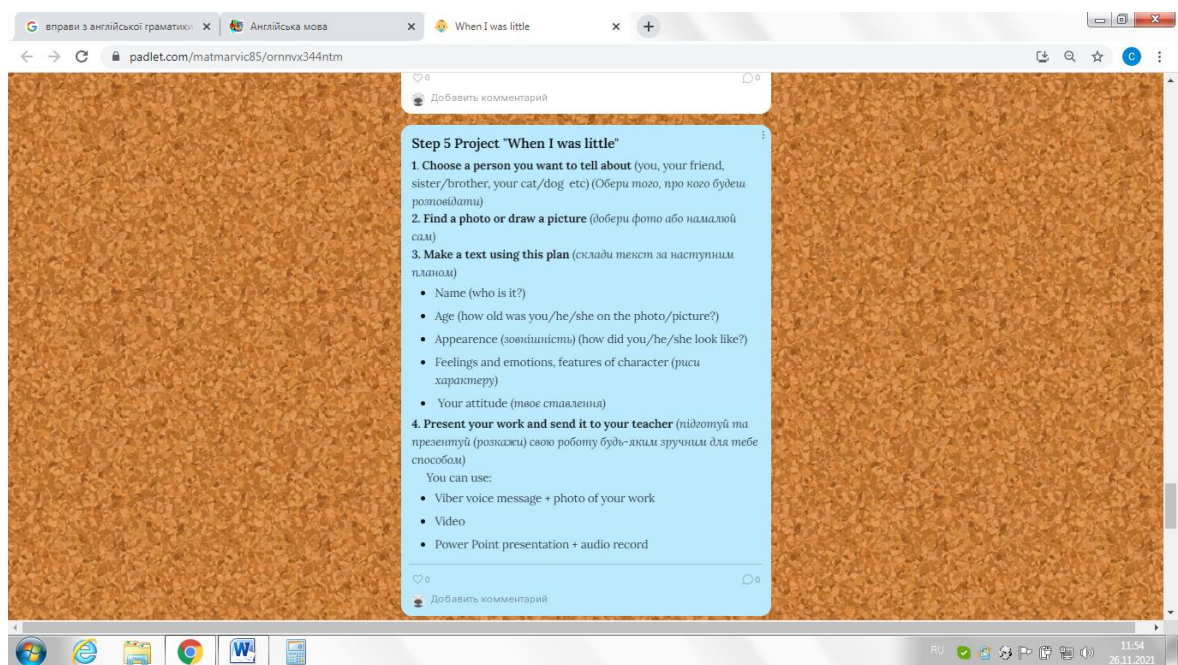

Рисунок 3.13 — Вправа 11 з використанням *padlet*

Вправа передбачає виконання проекту за темою «When I was little». Учнім необхідно обрати того, про кого вони хочуть розповісти; додати фото або намалювати самому; скласти текст за планом; підготувати та презентувати (розказати) свою роботу будь-яким зручним способом (Viber voice message + photo of work), video, PowerPoint presentation + audio record.

Таким чином, нами було розглянуто деякі види вправ з використанням основних популярних ІКТ, які можна ефективно застосовувати на заняттях з англійської мови при формуванні АГК.

Перейдемо до експериментального дослідження процесу формування АГК учнів 10-11 класів з використанням розглянутих інформаційно-комунікаційних технологій.

3.2. Експериментальне дослідження процесу формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

Укладена підсистема вправ для формування АГК з використанням ІКТ, зокрема засобів мультимедійної презентації *PowerPoint*, сервісів *Kahoot*, *LearningApps*, *jamboard*, *padlet* в учнів 10 класів КУ Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 була апробована нами у ході експериментального дослідження.

Для проведення експериментального дослідження нами було обрано деякі із запропонованих вправ за класифікованими їх типами та видами.

Учням було запропоновано виконати зазначені завдання, які було подано із використанням ІКТ. Також було проведено тестування таким засобом ІКТ, як сервіс *kahoot*.

Аналіз результатів зрізу знань показав, що рівень знань учнів 10-А та 10-Б класів граматичного матеріалу знаходяться на достатньому рівні (табл. 3.2, 3.3).

Таким чином, було з'ясовано рівень граматичної компетентності учнів, що передбачало виконання розглянутих методичних вправ та тесту *Kahoot*, та визначено їх ефективність безпосередньо у процесі навчання.

Результати тесту *Kahoot* також було розглянуто в цілому та індивідуально (рис. 3.14-3.15). Рівень АГК учнів виявився достатньо високим.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
11	Коротченко Іван	10	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	9,9
12	Кубуша Олексій	10	10	10	10	10	10	10	10	10	11	11	10,2
13	Кушнарова Вероніка	10	10	11	10	10	11	10	9	8	11	11	10,1
14	Майборода Єгор	8	9	10	10	11	10	9	10	11	11	11	10
15	Мироненко Дар'я	9	10	10	10	10	10	9	10	10	11	11	10
16	Неровня Артем	10	10	9	10	10	10	10	9	10	10	11	9,9
17	Одінцова Софія	10	10	9	10	9	10	9	10	10	10	11	9,8
18	Плутенко Олексій	9	10	9	9	9	10	10	10	11	11	11	9,9
19	Рижов Єгор	9	10	10	11	11	10	10	10	10	10	10	10,1
20	Ситнік Сергій	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9,9
21	Соколов Владислав	10	9	10	10	11	10	10	9	9	11	10	9,9
22 23	Сутурменко Нікіта	9	9	9	10	10	10	7	8	9	10	9	9,1
24	Хвостик Іван	10	9	9	9	10	9	10	11	9	10	11	9,7
25	Чорномаз Вікторія	10	10	9	10	10	9	10	9	10	11	11	9,9
Середній бал		9,5	9,8	9,5	9,8	10,1	10	9,6	9,8	9,9	10,3	10,3	9,9

Таблиця 3.3 — Рівень знань учнів граматичного матеріалу (результати експериментального зрізу) 10-Б класу ЗОШ № 27

№	П.І.Б.	Завдання											Сер. бал
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Бабенко Даніїл	10	9	9	11	10	10	9	10	10	10	10	9,8
2	Бакало Софія	9	8	9	9	9	10	10	10	9	10	10	9,4
3	Баранов Богдан	10	10	9	8	9	10	10	9	9	10	9	9,4
4	Беримець Олександ- ра	10	10	9	9	10	10	11	10	10	10	10	9,9
5	Горбунова Анастасія	9	8	9	9	9	10	10	10	9	10	10	9,4
6	Гриценко Таїсія	9	10	9	10	10	11	10	9	10	10	10	9,8
7	Докаленко Богдана	10	10	9	9	8	9	9	10	10	11	11	9,6
8	Костюк Віталіна	11	10	9	10	10	11	11	11	10	9	10	10,2
9	Лисицька Альона	11	10	9	9	10	10	10	10	10	10	11	9,8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
10	Назаров Єгор	10	9	9	10	11	10	10	11	10	10	9	9,9
11	Тімченко Артур	9	9	9	10	10	9	10	10	10	9	10	9,5
12	Харченко Андрій	9	9	9	10	9	11	11	10	10	10	10	9,8
13	Штукіна Анжеліна	10	11	9	11	10	10	9	10	11	11	11	10,3
14	Батраченко Артем	10	9	9	9	9	11	10	9	9	9	9	9,4
15	Блаженко Єлизавета	10	11	9	10	10	11	10	10	10	11	10	10,2
16	Вініченко Валерія	10	11	9	11	9	10	9	9	9	10	9	9,6
17	Качан Вікторія	10	9	9	9	9	11	10	9	9	9	9	9,4
18	Коваленко Дмитро	9	9	9	10	10	11	10	9	9	10	9	9,6
19	Плітченко Марія	10	10	9	10	10	11	10	10	10	11	10	10,1
20	Приймак Андрій	9	9	9	10	10	10	9	9	10	11	10	9,6
21	Сапегін Богдан	9	9	9	10	10	10	9	9	9	9	9	9,3
22	Сіробаба Інна	9	9	8	9	9	9	9	9	9	9	9	8,9
23	Терещенко Богдан	9	10	9	10	8	9	8	9	9	8	8	8,8
24	Феденко Катерина	9	9	8	10	11	10	9	9	9	9	10	9,4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
25	Чайка Таїсія	9	9	9	10	8	9	8	8	9	9	9	8,8
26	Чубатюк Єлизавета	9	10	9	10	9	9	8	9	8	9	9	9
Середній бал		9,6	9,5	8,9	9,7	9,5	10	9,6	9,6	9,5	9,8	9,6	9,6

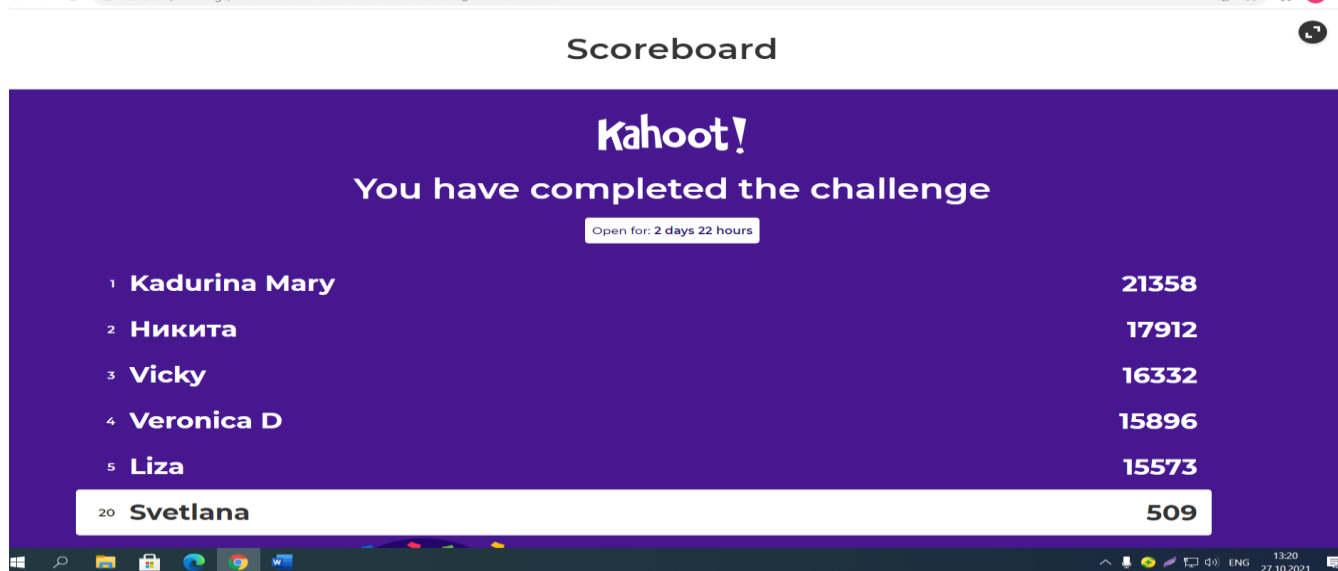
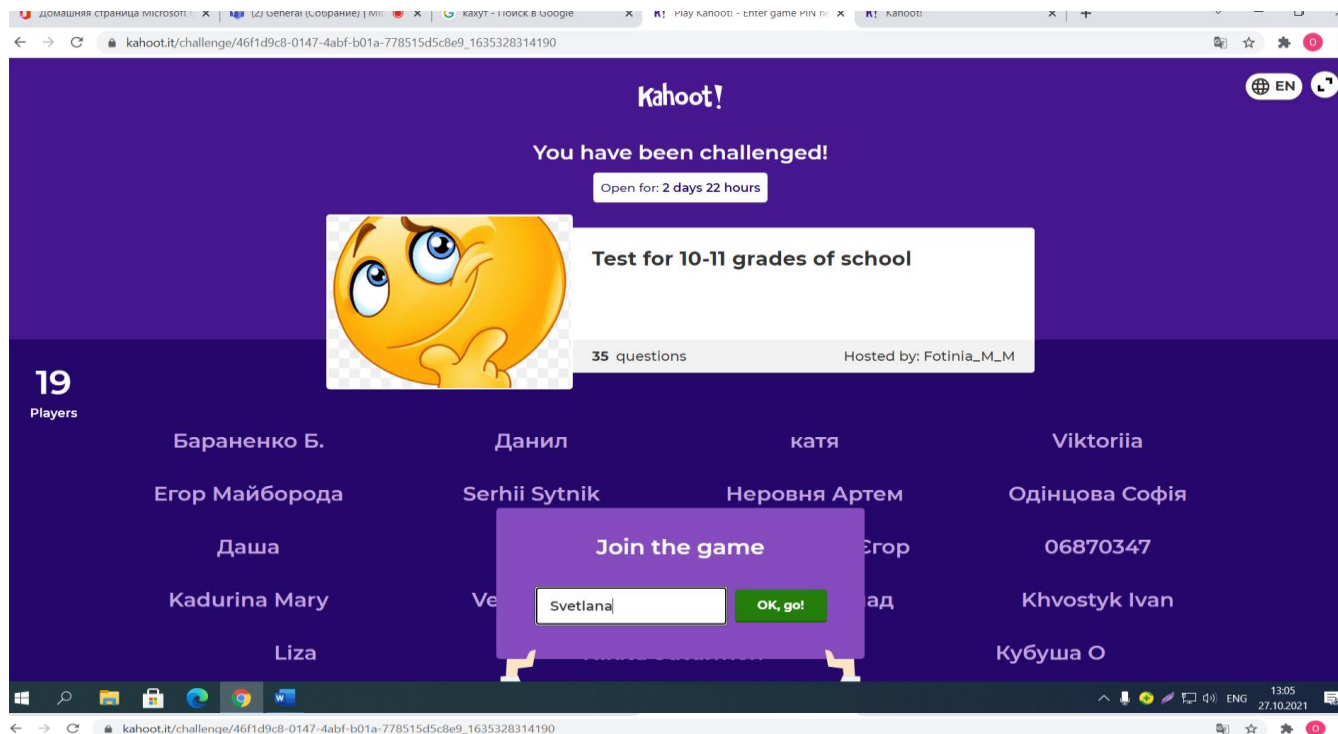

Рисунок 3.14 — Тестування засобом Kahoot (10-А клас)

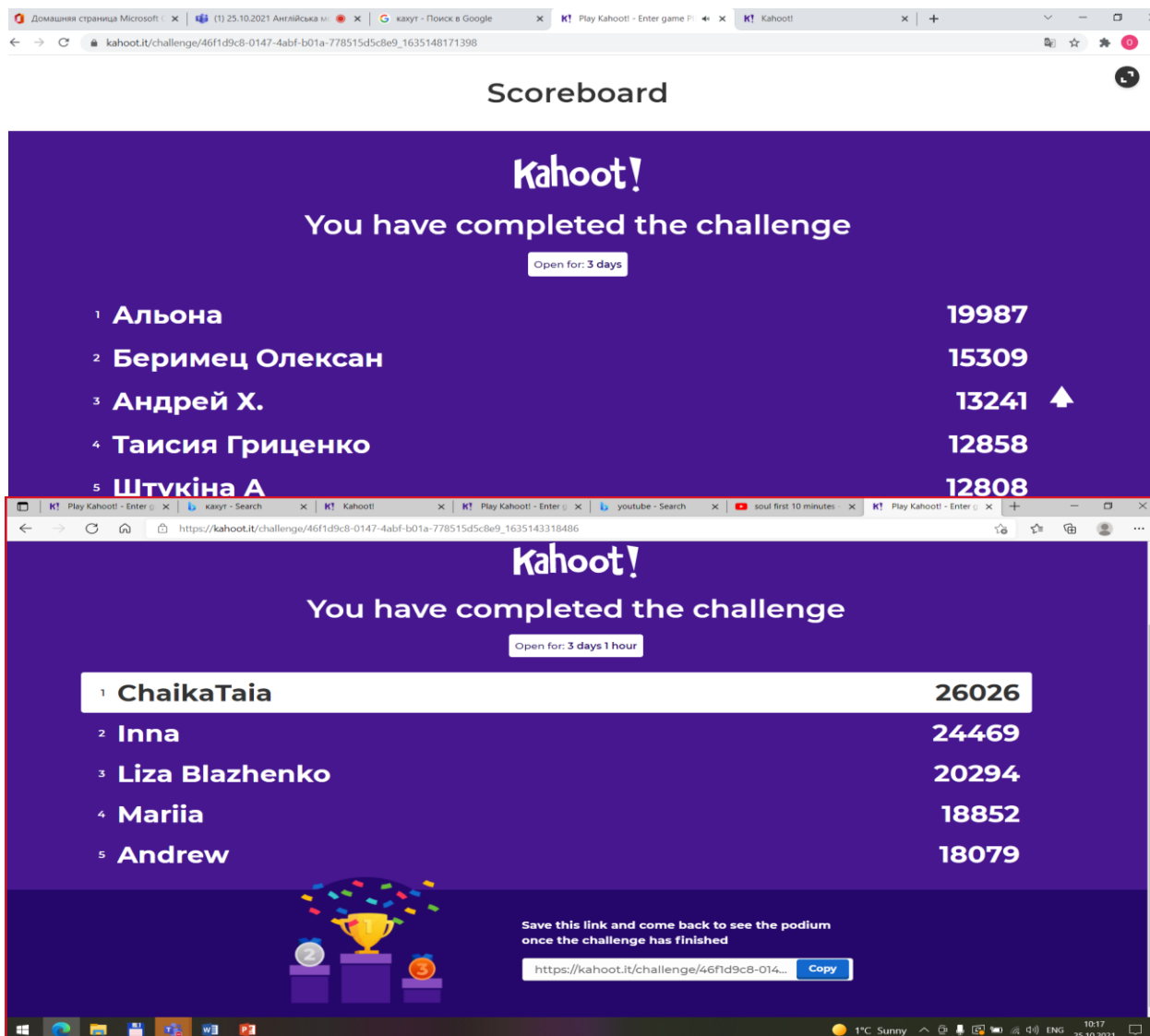

Рисунок 3.15 — Тестування засобом Kahoot (10-Б клас, підгрупи)

Одержані результати експерименту дають підстави стверджувати, що розглянуті вправи із поданої методики формування в учнів АГК із застосуванням ІКТ та технологія *kahoot* є ефективними, оскільки підвищується якісний рівень сформованості граматичних умінь і навичок учнів, посилюється мотивація до навчання, створюються умови для розвитку та збагачення творчого потенціалу. Відтак, можна рекомендувати розроблену методику до впровадження в навчальний процес учнів 10-11 класів.

3.3. Методичні рекомендації щодо формування англомовної граматичної компетентності учнів 10-11 класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

Проведене дослідження дозволяє розробити методичні рекомендації щодо формування АГК із використанням ІКТ в учнів 10 класів КУ Сумська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 27 м. Суми Сумської області.

Аналіз наукової та методичної літератури, державних стандартів, власний досвід роботи з учнями під час проходження практики дозволяють зробити висновок про важливість формування АГК із використанням ІКТ у навчальному процесі учнів 10-11 класів.

Для ефективного формування АГК із використанням ІКТ у навчальному процесі учитель має бути ознайомлений із передумовами формування цієї компетентності, вимогами чинної навчальної Програми, Загальноєвропейськими рекомендаціями, концепцією Нова школа, що затверджено Міністерством освіти України.

Розглянута у дослідженні методика має на меті формування в учнів АГК із використанням ІКТ, що передбачає сформованість сукупності основних компонентів мовної ГК: граматичні знання, граматичні навички та граматична усвідомленість для подальшого професійного використання та культурного взаєморозуміння з носіями мови з урахуванням міжкультурних зв'язків у розрізі глобалізаційних процесів.

При формуванні АГК важливу роль відіграють психологічні, фізіологічні та вікові особливості розвитку учнів, а саме характер навчальної діяльності, пам'ять, увага, уява, сприймання, мислення, інтелектуальний розвиток, мотиви, потреби, а також вольова сфера.

Навчання АГК доцільно здійснювати на матеріалі вправ, які було розглянуто нами у відповідних пунктах роботи.

Роботу з формування АГК у навчальному процесі рекомендуємо проводити відповідно до розглянутих етапів її формування, а саме: етап презентації граматичних явищ і створення орієнтованої основи для наступного формування навички; формування граматичних навичок шляхом їхньої автоматизації в усному мовленні; включення навичок у різні види мовлення та подальший розвиток мовленнєвих умінь.

Рекомендовано використовувати популярні та ефективні засоби ІКТ, такі як *PowerPoint*-презентації, сервіси *Kahoot*, *LearningApps*, *Jamboard*, *Padlet* та ін.

Отже, формування АГК у процесі навчання в учнів 10-11 класів із використанням засобів ІКТ відбувається більш ефективно завдяки наочним можливостям даних технологій, можливості автоматизації моніторингу рівня знань та інтерактивності, яка дозволяє вчителю та учням бути рівноправними учасниками процесу заняття та розкриває можливості двостороннього зв'язку.

Висновки до розділу 3

Таким чином, у розділі було розглянуто підсистему вправ для формування АГК учнів 10 класів з використанням ІКТ. Подано деякі скрін-шоти сторінок розробленої нами PowerPoint мультимедійної презентації як виду інформаційно-комунікаційних технологій, а також технології тестування *Kahoot* та її результатів та приклади вправ із використанням технологій *LearningApps*, *Jamboard*, *Padlet*.

Експериментальне дослідження процесу формування АГК учнів 10 класів КУ Сумська ЗОШ I-III ступенів № 27 м. Суми Сумської області з використанням ІКТ дає підстави стверджувати, що розглянуті вправи із поданої методики формування в учнів АГК із застосуванням деяких ІКТ є ефективними, оскільки підвищується якісний рівень сформованості граматичних умінь і навичок учнів, посилюється мотивація до навчання, створюються умови для

розвитку та збагачення творчого потенціалу. Відтак, можна рекомендувати розроблену методику до впровадження в освітній процес учнів 10-11 класів.

Методичні рекомендації дозволяють сказати, що розглянута у дослідженні методика має на меті формування в учнів АГК із використанням ІКТ, що передбачає сформованість сукупності основних її компонентів для подальшого використання у професійній діяльності та культурного взаєморозуміння з носіями мови у процесі міжкультурної комунікації з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення, розроблена підсистема вправ та сформульовані методичні рекомендації для формування АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО із використанням ІКТ.

Розглядаються ІКТ як засіб навчання, який допомагає значно урізноманітнити процес вивчення іноземної мови у ЗЗСО та має ряд переваг. Обґрунтовується практичність та доцільність їх використання у процесі оволодіння англійською мовою. Розглядаються навчальні функції, які реалізуються через використання ІКТ на уроці англійської мови. Розглядається практичне значення застосування ІКТ у вивченні іноземної мови.

1. Розглянуто актуальність формування АГК із застосуванням ІКТ в учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Сформовано мету та зміст формування АГК в учнів-старшокласників.

2. Проаналізовано структуру іншомовної комунікативної компетентності та визначено місце у ній граматичної.

ГК — це вміння грамотно будувати фрази та речення, правильно вживати та узгоджувати часи, а також знання частин мови та способу побудови речень різних типів. Характерними ознаками ГК є такі: здатність розуміти і виражати значення, виробляти і розпізнавати правильно оформлені, відповідно до цих принципів, фраз та речень; неусвідомлене використання граматичних форм рідної та іноземної мови, згідно із законами та нормами граматики (стать, число, відмінки тощо); відчуття граматичної форми, наявність корекційних навичок у правильному використанні граматичних форм: внутрішні невербальні знання граматичної мови, знання морфологічної та синтаксичної системи (типологія форм), а також звід правил.

Під *ГК* ми розуміємо здатність учня до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і розуміння граматичного

оформлення мовлення інших, яка ґрунтується на складній і динамічній взаємодії відповідних знань, навичок та граматичної усвідомленості (здатність учнів школи реєструвати й розпізнавати граматичні явища в усному і писемному мовленні, їхні особливості та закономірності їх утворення і функціонування).

3. Розкрито методичний потенціал використання ІКТ при формуванні АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО.

4. Подано типологізацію ІКТ як сучасного засобу формування АГК. Основними технологіями розглянуті технології навчання, діагностики і моніторингу процесу при формуванні АГК (комп'ютерні технології); технології унаочнення навчального процесу (мультимедійні технології); навчальні ресурси Інтернету та Інтранету (телекомунікаційні технології).

5. Розглянуто порядок відбору матеріалу для формування АГК учнів. Він передбачає формування граматичного мінімуму, який складається з активно-гограматичного мінімуму та пасивного граматичного мінімуму. Розглянуто принципи відбору граматичного матеріалу при формуванні АГК, серед яких принцип частотності, принцип зразковості, принцип типовості, принцип сполучуваності та принцип репрезентативності.

6. Систематизовано основні типи і види вправ при відборі матеріалу для формування АГК, серед яких мовні, умовно-мовленнєві та мовленнєві. Окреслено поняття поля формування граматичної вправи на перетині граматичного явища, певної мовленнєвої ситуації та процедури виправлення помилок.

Запропоновано конкретні вправи для формування АГК відповідно до поданої їх класифікації, використання яких дозволяє ефективно формувати АГК в учнів 10-11 класів ЗЗСО.

7. Розглянуто етапи формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ, основними з яких є етап презентації граматичних явищ і створення орієнтованої основи для наступного формування навички, етап

формування граматичних навичок шляхом їхньої автоматизації в усному мовленні, етап включення навичок у різні види мовлення та етап розвитку мовленнєвих умінь.

8. Здійснено експериментальну перевірку ефективності методики формування АГК учнів 10 класів з використанням ІКТ шляхом впровадження запропонованої підсистеми вправ.

9. Висловлено методичні рекомендації щодо формування АГК учнів 10-11 класів з використанням ІКТ. Експериментальне дослідження процесу формування АГК учнів 10-11 класів КУ Сумська ЗОШ I-III ступенів № 27 з використанням ІКТ дає підстави стверджувати, що розглянуті вправи із поданої методики формування в учнів АГК із застосуванням ІКТ є ефективними, оскільки підвищується якісний рівень сформованості граматичних умінь і навичок учнів, посилюється мотивація до навчання, створюються умови для розвитку та збагачення творчого потенціалу. Відтак, можна рекомендувати розроблену методику до впровадження в навчальний процес учнів 10-11 класів.

10. Отже, в результаті проведеного дослідження підтверджено гіпотезу, яка полягала в тому, що ефективність навчання учнів 10-11 класів ЗЗСО АГК буде високою за умови використання ІКТ як сучасного засобу навчання, дотримання етапів процесу формування АГК, забезпечення процесу навчання підсистемою підготовлених вправ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Т.В. Теоретична модель навчання академічного іншомовного письма // Молодь і ринок. — 2016. — № 3. — С. 112-116.
2. Біболетова М.З. Enjoy English / Английский с удовольствием. Базовый уровень. 10 класс. Учебник. — 2020. — 256 с.
3. Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови старшої школи: Навчальний посібник. — К.: Ленвіт, 2006. — 325 с.
4. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. — М.: Просвещение, 2000. — 464 с.
5. Борецька Г. Е. Методика формування іншомовної компетентності у читанні // Іноземні мови. — № 3 (71). — 2018. — С. 18- 27.
6. Бредихина И. А. Методика преподавания иностранных языков: Обучение основным видам речевой деятельности: учеб. пособие / И. А. Бредихина; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2018. — 104 с.
7. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. — К.: Просвіта, 2011. — 416 с.
8. Вовк О.І. Сучасна стратегія формування англомовної граматичної компетенції // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. — 2008. — № 27. — С. 5-10.
9. Войтко С.А. Об использовании информационно-коммуникационных технологий на уроках английского языка // Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». — 2018. — № 7. — С. 17-21.

10. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: АРКТИ, 2019. — 192 с.
11. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.
12. Ельконін Д. Б. До проблеми періодизації психологічного розвитку / / Записки психолога. — 2010. — № 4.— С. 6-20.
13. Єловська С.В. Формування іншомовної граматичної компетенції в учнів старших класів // Вісник Тамбовського університету. — 2019. — Т. 24. — № 183. — С. 14-23.
14. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва; пер. з англ. О.М. Шерстюк. — К.: Ленвіт. — 2003. — 297 с.
15. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року № 651-XIV (Редакція від 05.03.2017).
16. Закон України «Про Національну програму інформатизації» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 27-28, ст.181.
17. Касаткіна О.В. До питання розвитку граматичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. — 2011. — Вип. 59. — С. 52-55.
18. Коломінова О.О., Роман С.В. Методологічні засади ознайомлення учнів школи з новими граматичними явищами у початковій школі // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. — 2013. — Вип. 43. — с. 89-94.
19. Концепція Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків" на період до 2022 року / Розпорядження КМУ від 27 серпня 2010 р. N 1722-р.

20. Кремень В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. — 2019. — № 6. — С. 4-18.
21. Крутій К.Л. Проблеми запровадження моніторингу шкільної освіти та шляхи їх вирішення // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. — 2015. — Вип. 2. — С. 67-70.
22. Куліш В.Г. Самоучитель английского языка. Современная методика интенсивного обучения / Донецк: ООО ПКФ «БАО», 2009. — 224 с.
23. Курпешко Н.Н. Система упражнений в английском языке // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков. Новосибирск: Новосиб. гос. пед. ун-т. — 2016. — № 10. — С. 169-175.
24. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / [Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.]; за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. — К.: Ленвіт, 2013. — 590 с.
25. Мирошниченко О.А. Ефективні методи навчання у викладанні англійської мови як іноземної // Молодий учений. — 2018. — № 1 (53). — С. 81-95.
26. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка / Департамент современных языков Директората по образованию, культуре и спорту Совета Европы; перевод выполнен на кафедре стилистики английского языка МГЛУ под общ. ред. проф. К.М. Ирисхановой. — М.: Изд-во МГЛУ. — 2003. — 287 с.
27. Орловська Л. Вимоги до вправ для формування граматичної компетенції в усному мовленні у закладах загальної середньої освіти // Актуальні питання гуманітарних наук. — 2015. — Вип. 12. — С. 290-295.
28. Осідак В.В. Комплексний контроль рівня сформованості англомовної граматичної компетенції. — К.: Україна. — 2017. — 218 с.

29. Пореченкова Е.А., Казанцева С.Ю. Формирование грамматических навыков речи на основе коммуникативной методики обучения иностранному языку в школе // Вестник Московского университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2015. — № 1. — С. 20-28.
30. Практикум з методики викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах (на матеріалі англійської мови) [Текст]: посібник для студентів // С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. О. Бражник, С. В. Гапонова та ін. — К.: Ленвіт, 2001. — 296 с.
31. Прокопенко Н. П. Формування іншомовної комунікативної компетенції у навчанні граматиці англійської мови студентів напряму підготовки «Міжнародна економіка» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». — К.: Україна. — 2008. — 258 с.
32. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. — М.: Просвещение, 1991. — 287 с.
33. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. — К.: Академвидав, 2015. — 306 с.
34. Склярєнко Н. К. Методика формування іншомовної граматичної компетенції в учнів загальноосвітніх навчальних закладів // Іноземні мови. — 2010. — Вип. 40. — с. 15-25.
35. Стеченко Т.О. Формування професійно орієнтованої англійської граматичної компетенції майбутніх фахівців. — К., Україна. — 2018. — 315 с.
36. Стренкс Дж., Харт Б., Пучта Г., Рінволукрі М. English in Mind. Teacher's Resource Book 2. Second Edition. Cambridge University Press. — 2013. — 176 p.
37. Тарнопольський О. Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у школі / Підручник. — Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля. — 2019. — 395 с.

38. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у закладі середньої освіти [Текст]: навч. пос. / О. Б. Тарнопольський. — К.: ІНК ОС, 2016. — 248 с.
39. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур / С. Г. Тер-Минасова. — М.: Слово/Slovo, 2018. — 344 с.
40. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Изд-во МГУ, 2004. — 352 с.
41. Тригуб І. П. Формування граматичної компетенції у школярів старших класів // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія. — 2014. — Вип. 10 (2). — С. 74-77.
42. Філатов В.М. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе / Серия «Среднее профессиональное образование». — Ростов н/Д. — «Феникс», 2019. — 416 с.
43. Черниш В. В. Навчання англomовного читання та аудіювання із застосуванням аудіокнижок художніх творів. — Київський національний лінгвістичний університет, Київ. — 2001. — 227 с.
44. Безкоштовні ресурси для вивчення англійської мови. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / <https://medium.com/u-s-embassy-kyiv/>
45. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / <https://naurok.com.ua/stattya-vikoristannya-informaciy-no-komunikaciy-nih-tehnologiy-na-urokah-inozemno-movi-176113.html>
46. Виховний потенціал інформаційно-комунікаційних технологій у патріотичному вихованні учнів старших класів у позакласній діяльності. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / <https://svitovid6.webnode.com.ua/news/vikhovnij-potentsial-informatsijno-komunikatsij-nikh-tehnologij-u-patriotichnomu-vikhovanni-uchniv-starshikh-klasiv-u-pozaklasnij-diyalnosti/>

47. Вікові психологічні особливості молодших підлітків. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / http://school57.edu.kh.ua/psihologichna_sluzhba/storinka_socialjnogo_pedagoga/vikovi_psihologichni_osoblivosti_molodshih_pidlitkiv/
48. Етапи формування в учнів основної школи англомовної граматичної компетенції за когнітивно-комунікативним підходом. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / <http://www.edudirect.net/sopids-47-4.html>
49. Загальна характеристика англомовної граматичної компетенції учнів початкової школи. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=9949&chapter=1>
50. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства (Окинава, 22 июля 2000 года). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу / https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163
51. A Common European Framework of Reference for Languages Learning, Teaching, Assessment. — Strasbourg, 2001. — 264 p.
52. Harmer J. The Practice of English Language Teaching / J. Harmer. — Person Education LTD, 2001. — 370 p.
53. Makhnusha Svitlana. Information and communication technologies in the study of a foreign language as a basis for the formation of foreign language intercultural communication // Тези доповідей І Всеукраїнської наукової конференції «Макаренківські читання: філологічні та методичні студії». — 22-23 квітня 2021 року. — Суми: СумДПУ, 2021. — с. 55-56.
54. Opp-Beckman L. Shaping the Way We Teach English: Successful Practices Around the World / L. Opp-Beckman, S. J. Klinghammer. — University of Oregon USA. — 2006. — 154 p.
55. Peltzer-Karpf A., Zangl R. Vier Jahre Vienna Bilingual Schooling: Eine Langzeitstudie / A. Peltzer-Karpf ; R. Zangl // Zoom : Fremdsprachenlernen in der Grundschule. – Extraheft 1. – Wien-Graz, 1997. – 93 S.
56. Saienko N., Semyda O., Akhmad I. Using social networks in teaching ESP to engineering students // Advanced Education. — 2020. — Is. 14. — P. 38-45.

ДОДАТОК А

Підсистема вправ для формування АГК учнів 10-11 класів ЗЗСО

Мовні вправи

Аналітичні мовні вправи, у яких відсутні ознаки комунікативності

1. Put the verbs in the correct tense:

1. He (to meet) ..... her every day.
2. Sam .....(not to finish) school yet.
3. Listen! Bob (to speak) ..... now.
4. They always (to celebrate) ..... Mother's Day.
5. I think they (to have) ..... a test next week.
6. She usually (to do) ..... her homework at 4 o'clock.
7. They (to have) ..... breakfast now.
8. They ..... already .....(to be) to the USA.
9. They .....(to be) there last year.
10. .... he ever ..... (to see) Big Ben?

2. Use the Infinitives in brackets in the necessary tense-form.

1. We (to meet) twice a week.
2. I (not understand) your remark.
3. She (to wind) the watch every morning.
4. He often (to spend) his summer vacation at the sea-side.
5. My watch (to go) right. I (to set) it by the radio.
6. She usually (to walk) to the University.
7. Our teacher (to speak) English and French.

8. We always (*to be glad*) to see you here.
9. He usually (*to be late*) on Saturday.
10. What foreign languages your friend (*to speak*)?

3. Put the Infinitives in brackets in the necessary tense-form.

1. There (*to be*) a heavy snow in the night.
2. Yesterday the weather (*to look*) nice and I (*to leave*) my umbrella at home.
3. Last summer we (*to have*) plenty of sunny days.
4. There (*to be*) a strong wind the other day.
5. The weather (*to be*) warm and humid last autumn and we (*to go*) to the forest to pick mushrooms.
6. They (*to observe*) a rainbow in the sky after a thunderstorm yesterday.
7. In June we (*to spend*) much time outdoors.
8. It (*to snow*) hard last winter and the children often (*to make*) a snowman.
9. It (*to be*) so dark and cloudy last night. It (*to look*) like rain.
10. He not (*to ring up*) me yesterday.

4. Put the Infinitives in brackets in the Present Perfect Continuous Tense.

1. The teacher (*to explain*) these rules to the students for 40 minutes.
2. My younger sister (*to sleep*) for 3 hours.
1. It (*to rain*) since morning.
2. I (*to learn*) English since my childhood.
3. She (*to wait for*) us for an hour.
4. He (*to study*) at the University for two years.
5. They (*to discuss*) the plan of the work since morning.
6. It (*to show*) for 3 hours.
7. The doctor (*to examine*) the patients for an hour.
8. She (*to watch*) TV since five o'clock.

5. Complete the sentence with the appropriate verbs:

Fill in the blanks in the sentences with the appropriate verb forms to be:

1. She ... not a teacher, she ... a farmer.
2. Pete and Jane ... often late for the classes.
3. ... they at the University now? — No, they ... not. They ... at home. But Nick ... not at home, he ... at the library.
4. What ... your surname? — My surname ... Pavlova.
5. ... it your bag? — Yes, it ... .
6. ... you at home now? — No, I ... at work.
7. ... he your cousin brother? — No, he ... my good friend.
8. What ... your dog's name? — His name ... Dick.
9. ... you married? — No, I ... not.
10. My sister ... a good mother. She has a baby.

6. Put the words in brackets in the correct order.

1. _____ (*when/was/built/this house*)
_____
2. _____ (*how/cheese/is/made*)
3. _____ (*when/invented/the*
computer/was) _____
4. _____ (*why/Sue/working/isn't/tod*
ay) _____
5. _____ (*what time/coming/your*
friends/are) _____
6. _____ (*why/was/cancelled/the*
concert) _____
7. _____ (*where/your*
mother/was/born) _____

8. _____ (why/you/to the party/didn't/come) _____
9. _____ (how/ the accident/did/happen) _____
10. _____ (why/this machine/doesn't/work) _____

7. Choose the correct variant of answer.

1. I don't understand this sentence. What _____?
 A. does mean this word   B. does this word mean
 C. means this word
2. John _____ tennis once or twice a week.
 A. is playing usually   B. is usually playing   C. usually plays
 D. plays usually
3. How _____ now? Better than before?
 A. you are feeling   B. do you feel   C. are you feeling
4. It was a boring weekend _____ anything.
 A. I didn't   B. I don't do   C. I didn't do
5. Tom _____ his hand when he was cooking the dinner.
 A. burnt   B. don't have   C. has burnt
6. Everything is going well. We _____ any problems so far.
 A. didn't have   B. don't have   C. haven't had
7. Linda has lost her passport again. It's the second time this _____.
 A. has happened   B. happens   C. happened
8. You're out of breath _____.
 A. are you running   B. Have you run   C. have you been running
9. We are good friends. We _____ each other for a long time
 A. know   B. have known   C. have been knowing   D. Knew

10. Sally has been working here _____.

- A. for six months   B. since six months   C. six months ago

8. Choose the correct form.

1. The fire spread through the building quickly but everybody _____.

- a. was able to escape
- b. could escape

2. The phone is ringing. It _____ be Jim.

- a. might
- b. can
- c. could

3. I've lost one of my gloves. I _____ it somewhere.

- a. must drop
- b. must have dropped
- c. must be dropping

4. Take an umbrella with you when you go out. It _____ rain.

- a. may
- b. might
- c. can
- d. could

5. What was wrong with you? When _____ go to hospital?

- a. had you to
- b. did you have to
- c. must you

6. There's plenty of time. You _____ hurry.

- a. don't have to
- b. mustn't
- c. needn't

7. It was a great party last night. You _____ come. Why didn't you come?

- a. must have
- b. should have
- c. ought to have
- d. had to

8. Ann will leave tomorrow. What time exactly _____ to leave?

- a. does she have
- b. did she have
- c. must she

9. I'm sorry I couldn't come yesterday. I _____ work late.

- a. must
- b. had to
- c. will have to

10. We couldn't repair the car ourselves. We _____ take it to the garage.

- a. must
- b. had to
- c. were to

9. Put the verb into the correct form.

- 1. Please don't make so much noise. I (*study*).
- 2. Before you (*leave*), don't forget to shut the windows.
- 3. Everyone (*be*) very surprised if he (*pass*) the examination.
- 4. You (*watch*) television when I phoned you?
- 5. What you (*do*) at this time yesterday?
- 6. You (*be*) ever to London?
- 7. I (*play*) tennis a lot last year but I (*not play*) this year.
- 8. It (*rain*) for two hours.
- 9. How long you (*learn*) English?

10. We *(not) (discuss)* this question yet but we *(discuss)* by the time you *(come)*.

10. Choose the right form of the Participles.

1. The agricultural machines (*made, making*) at this factory are exported to several countries.
2. We had (*bought, buying*) equipment on a barter basis with this firm.
3. They had these machines (*exported, exporting*) to several countries.
4. The collective farmers were using many kinds of agricultural machines (*made, making*) abroad.
5. We looked for a factory (*built, building*) by the workers not long ago.
6. I was reading a book about different kinds of industry (*printed, printing*) in our town.
7. He bought a ring (*made, making*) at our plant.
8. The man (*made, making*) the report «American Currency» is our teacher.

Тренувальні мовні вправи, у яких відсутні ознаки комунікативності

11. Rewrite the sentence in the interrogative form:

1. Roger McGough stayed in Hull.
2. He had another number one song.
3. They ate in the canteen of the TV studio.
4. The fans met the star outside the cinema.
5. Henry drove his mother's car to school.
6. She went to the stadium to see her favourite band.
7. We swam in the sea that day.
8. My mother spoke to my French friend in French.
9. I have never been in London.
10. It is a great problem to lose a job.

12. Write passive sentences.

1. They cancelled all flights because of fog.

All _____

2. People don't use this road very often.

_____

3. Somebody accused me of stealing money.

I _____

4. How do people learn languages?

How _____

13. Translate into English.

1. Я думаю, що у твоєму тесті не буде багато помилок.
2. Фільм буде дуже цікавим.
3. Коли цей студент почне вивчати німецьку мову?
4. Заняття не закінчатся о другій.
5. Він думає, що вам не сподобається новий балет.
6. Ви зможете закінчити цю роботу завтра.
7. Він буде вдома о дев'ятій? — Ні.
8. Не телефонуйте мені ввечері, я буду зайнята.
9. Ми дізнаємося про результати тесту через тиждень.
10. Я передам йому вашу книжку, як тільки побачу його.

14. Form from two sentences one complex sentence:

1. My coffee was too cold. I heated it in the microwave. (*Because my coffee was too cold, I heated it in the microwave*).
2. He was wealthy. But he was still unhappy. (*Although he was wealthy, he was still unhappy*).

3. She returned the computer. She noticed it was damaged. (*She returned the computer. She noticed it was damaged*).
4. Prices go up. Customers buy fewer products. (*Whenever prices go up, customers buy fewer products*).
5. I had to catch the train. We were short on time. I forgot to pack my toothbrush for our vacation. (*Because I had to catch the train, and as we were short on time, I forgot to pack my toothbrush for our vacation*).
6. She was bright and ambitious. She became a manager in no time. (*As she was bright and ambitious, she became a manager in no time*).
7. You go. You can always find beauty. (*Wherever you go, you can always find beauty*).
8. Evergreen trees are a symbol of fertility. They do not die in the winter. (*Evergreen trees are a symbol of fertility because they do not die in the winter*).
9. The movie was very long. It was still enjoyable. (*Although it was very long, the movie was still enjoyable*).
10. You should take your car in for a service. It's starting to make weird noises. (*You should take your car in for a service because it's starting to make weird noises*).

15. Build a sentence on the sample

Combine the following sentences using *as soon as*.

Example:

1. He received the telegram. He started at once. / *As soon as he received the telegram, he started.*
2. He finished his work. He went out immediately. /
3. The bus arrived. At once the passengers rushed to board it. /
4. The mother saw her son. She embraced him immediately. /
5. The bell rang. Presently the students ran out of the class. /
6. I went to bed. I fell asleep within no time. /

7. She said it. At once she realized her mistake. /
8. We heard the news. At once we rushed to the hospital. /
9. I saw a snake. At once I ran away. /
10. My friend saw me. He stopped the car at once. /

Мовні, що містять елементи мовленнєвої комунікації

15.15. Replace direct speech with indirect one:

Rewrite the sentences in reported speech. Change pronouns and time expressions where necessary.

1. She said, "I am reading."
→ She said that ...
2. They said, "We are busy."
→ They said that ...
3. He said, "I know a better restaurant."
→ He said that ...
4. She said, "I woke up early."
→ She said that ...
5. He said, "I will ring her."
→ He said that ...
6. They said, "We have just arrived."
→ They said that ...
7. He said, "I will clean the car."
→ He said that ...
8. She said, "I did not say that."
→ She said that ...
9. She said, "I don't know where my shoes are."
→ She said that ...

10. He said: "I won't tell anyone."

→ He said that ...

17. Report these statements in indirect speech using the necessary verbs:

1. He said: «I don't know what Fred is doing».
2. He said, «I work 14 hours a day».
3. He said, «You can come and stay with me if you are in London.
4. He said, «Bill passed his examination».
5. He said, «Jane and Bill are going to get married».
6. He said, «I want to be rich and famous».
7. He said, «I'll be here next week».
8. He said, «I am going to give up my job».
9. He said, «I bought a new car».
10. He said, «I've been playing tennis a lot recently».

18. Make the questions with «I wonder».

1. Where will you go for a holiday?
2. Where do you enjoy spending your holiday?
3. What books are you fond of?
4. How many foreign languages do you know?
5. Do you often go to the theatre?
6. Do you have many friends in England?
7. Who invited you to take part in the conference?
8. Why did you decide to become an economist?
9. Can you play tennis?
10. What can I do for you?

19. Write questions using the passive. Some are present and some are past.

Ask about the telephone. (*when /invent?*) _____

Ask about glass. (*how/make?*) How _____

Ask about Australia. (*when/discover?*) _____

Ask about silver. (*what/use for?*) _____

Ask about television. (*when/invent?*) _____

20. Make questions.

1. Somebody gave me the key. Who _____

2. Something happened. What _____

3. Diane told me something. _____

4. This book belongs to somebody _____

5. Somebody lives in that house _____

6. I fell over something. _____

7. Something fell on the floor. _____

8. This word means something. _____

9. I borrowed the money from somebody. _____

10. I'm worried about something. _____

21. Put the Infinitives in brackets in the necessary tense-form. Translate into Ukrainian.

1. The students (*to read*) many economic articles by the end of this term.

2. I haven't translated all the sentences concerning the topic «Market Economy» yet but I (*to translate*) them before the bell rings.

3. She hasn't given a final answer yet, but she (*to give*) it before you return.

4. He hasn't done this translation yet, but he (*to do*) it by the time fixed.

5. We (*to finish*) our talk about the types of economic systems by 2 o'clock.

6. I (*to do*) the work by Friday.

7. He (*to repair*) his car by Saturday.
8. You (*to return*) before we begin the meeting?
9. We (*to learn*) a lot by that time.
10. I not (*to finish*) reading the article by the time you return.

22. Use either the Present Indefinite or the Present Continuous.

1. What you (*to do*) here? — I (*wait*) for a friend.
2. He (*to speak*) French? — Yes, he (*to speak*) French quite fluently.
3. Listen. Someone (*to knock*) at the door.
4. Don't go into the classroom. The students (*to write*) a dictation there.
5. She (*to write*) letters to her mother every week.
6. Ships (*to travel*) from Odessa to Batumi in three and a half days.
7. The man who (*to smoke*) a cigarette is our English teacher.
8. Let's go for a walk, it not (*to rain*).
9. Listen. The telephone (*to ring*).
10. Where is Pete? He (*to have*) his English lesson. I think that he always (*to have*) it at this time.

23. Replace the Infinitives in brackets by the Present Perfect Tense.

1. I already (*to see*) the film and I think it is dull.
2. Don't go to the baker's. I (*to buy*) bread.
3. The mail just (*to come*).
4. We already (*to come*) to a definite conclusion.
5. I not (*to see*) her (*yet*).
6. I (*to see*) the film twice this week.
7. I always (*to be in love*) with you.
8. I not (*to see*) my friend for a week.
9. He (*to work*) at his report since early morning.

10. She never (*to see*) that man before.

24. Replace the Infinitives in brackets by the Present Perfect or the Past Simple Tense. Translate into Ukrainian.

1. At last I (*to do*) all my homework, now I shall go out.
2. The rain (*to stop*) but an icy wind is still blowing.
3. We already (*to settle*) the matter.
4. He (*to come*) a moment ago.
5. I never (*to speak*) to him.
6. They just (*to finish*) their work.
7. You (*to make*) any spelling mistakes?
8. It (*to be*) bitterly cold yesterday.
9. When you (*to meet*) him?
10. How many examinations you (*to pass*) up to now?

25. Make the following sentences negative and ask questions about the underlined parts of the sentences:

1. *My friend* pays much attention to the English spelling.
2. An economic term «land» means the «*gifts of nature*» or natural resources not created by human efforts.
3. Personal and corporation taxes were introduced in Canada *during the First World War*.
4. From the beginning Oxford was designed not for *aristocrats*, *but for English commoners*.
5. This delegation visited our *University* some days ago.
6. Her father taught *her* to understand and love mathematics.
7. The problem of the budgetary system in Ukraine will have been discussed at the seminar *by the time he comes*.

8. They will have completed *the construction of our University building* by the time you graduate from it.
9. The students will have the English credit test *at the beginning of June*.
10. Average consumers will buy more of the same *goods* at relatively lower prices.

26. Write sentences in the passive:

Rewrite the sentences in passive voice.

1. He opens the door. – The door is opened by him.
2. She sang a song. – A song was sung by her.
3. She pays a lot of money. – A lot of money is paid by her.
4. I draw a picture. – A picture is drawn by me.
5. They wear blue shoes. – Blue shoes are worn by them.
6. They don't help you. – You aren't helped by them.
7. He doesn't open the book. – The book isn't opened by him.
8. You do not write the letter. – The letter is not written by you.
9. Does your mum pick you up? – Are you picked up by your Mum?
10. Does the police officer catch the thief? – Is the thief caught by the police officer?

27. Write *Yes* or *No* to answer the questions about each sentence.

1. If John doesn't come to the party, I'll be really upset.
Is it possible that John won't come to the party?.....
2. If my friend became prime minister, he'd give everyone a million dollars.
Is it likely that the friend will become prime minister?.....
Is it possible that the friend will become prime minister?.....
3. If Sue weren't here, I don't know what we'd do.
Is Sue here now?.....
4. If Alex had had enough money, he'd have bought a house.
Did Alex have enough money?.....

Did he buy a house?.....

5. If Alice hadn't gone to the USA, she wouldn't have met Jack.

Did Alice go to the USA?.....

Did she meet Jack?.....

6. If the police had investigated the case thoroughly, they wouldn't have arrested Tom. Did the police investigate the case thoroughly?.....

Did they arrest Tom?.....

7. Had Linda not gone to college, she might not have started her own business.

Did Linda go to college?.....

Did Linda start her own business?.....

28. Complete using the correct form of the verb. Explain your choice.

Some scientists believe it's possible that there are billions and billions of universes. Each universe has a different possible consequence for every action. Just imagine what ..... (happen) if your parents ..... (meet). It means you ..... (be born). If you ..... (live) in another parallel universe, you ..... (can start) learning English a year earlier, so you (do) this book last year. Moreover, you ..... (study) at the university. What university ..... (it/be)?

29. Complete the sentences so that the meaning remains the same.

1. If her condition should improve, I'll tell you immediately.

Should.....

2. Emily will ask lots of difficult questions if she gets to interview a rock star.

Should.....

3. If you were able to go abroad for the weekend, where would you go?

Were.....

4. If I was to become a vet, I'd find putting animals down very difficult.

Were.....

5. The world would be much better off if all environmental pollution stopped today.

Were.....

6. I wouldn't have become an engineer if I hadn't had such a good Maths teacher at school.

Had.....

30. Ask questions to have the following answers.

1. The course of studies at the University lasts four, five or six years.
2. The University offers a curriculum of economic subjects.
3. Economics is a training in clear thinking.
4. Economics deals with production, distribution, exchange and consumption.
5. The key terms of economics are needs, wants and demands.

31. Replace the Infinitives in brackets by the Past Continuous Tense or by the Past Simple (Active). Translate the sentences into Ukrainian.

1. They (*to look for*) the nearest telephone booth when I (*to meet*) them.
2. He (*to drive*) a car all the morning yesterday.
3. We (*to stay*) at the hotel when he (*to call* on) us.
4. It (*to rain*) the whole evening and they had to stay at home.
5. When I (*to leave*) home, it (*to rain*) hard.
6. The steamer (*to go*) to the North when a violent storm (*to break out*).
7. I (*to meet*) him when he (*to walk*) to the station.
8. What you (*to write*) when I (*to come in*)?

9. He (*to cycle*) along a narrow path when he (*to fall*) and (*to hurt*) himself badly.
10. When we (*to leave*) home, a strong wind (*to blow*).

32. You have to read a sentence and then write another sentence with the same meaning.

1. It is said that many people are homeless after the floods.
Many people are said _____
2. It is known that the Prime Minister is in favour of the new law.
The Prime Minister _____
3. It is expected that the government will lose the election.
The government _____
4. It is thought that the prisoner escaped by climbing over the wall.
The prisoner _____
5. It is believed that the thieves got in through the kitchen window.
The thieves _____
6. It is alleged that he drove through the town at 90 miles an hour.
He _____
7. It is reported that two people were seriously injured in the accident.
Two people _____
8. It is said that three men were arrested after the explosion.
Three men _____

33. Write sentences using Conditionals.

Example: I don't want to buy that CD, so

I'm not going to. If I wanted to buy that CD, I would.

1. I can't swim, so I'm not going scuba diving with Tom.

.....

2. I'm not you, but I think you should read it right now.

.....

3. She wasn't wearing her new glasses so I didn't notice them.

.....

4. You didn't wear a fake beard so people knew who you were.

.....

5. We can't help you, we are leaving the city.

.....

6. Nobody in the office knows Italian. We can't read the letter.

.....

34. Complete the following sentences translating the words in brackets into English.

1. When the red light was switched on (вона переходила вулицю).

2. When they met him at the taxi-rank (він розмовляв із другом).

3. (Я збирався запитати одного з перехожих про найкоротший шлях до театру) when I saw an information booth.

4. (Він виходив з кімнати) when the telephone rang.

5. (Він їхав зі швидкістю 90 кілометрів за годину) when he saw a militiaman at the crossroad.

6. (Літак приземлився в аеропорту) when the thunderstorm broke out.

35. Translate into English.

1. Я поспішав на роботу, коли зустрів свого старого друга.

2. Коли задзвонив телефон, вони обговорювали це питання.

3. Коли я вийшов з кімнати, вони грали в шахи.

4. Вони сиділи за столом, коли я почав розповідати цю історію.

5. О 10-й ранку ми дивилися новини по телевізору.

6. Ми подорожували, коли отримали листа від батьків.
7. Ми ходили по магазинах, коли побачили його.
8. Він увійшов до кімнати і побачив, що батько читає газету.
9. Коли я підійшов до нього, він проглядав ранкову газету.
10. Він прокинувся. Біля його ліжка дзвонив телефон.

Умовно-мовленнєві вправи

36. Answer the questions in the pictures:

Study the picture and answer the question given below.

What were the boys doing in picture 16 when the phone rang?

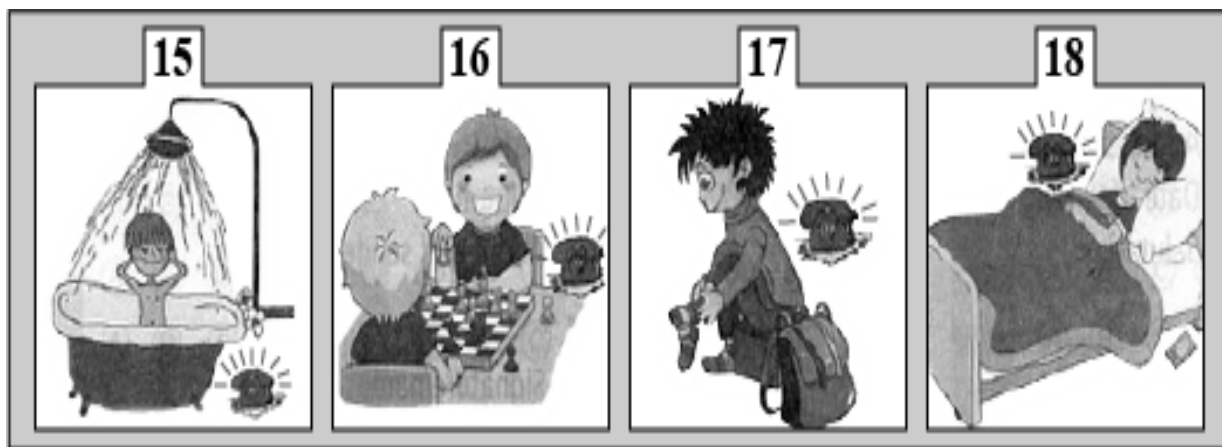

Рисунок А.1 — Дайте відповідь на питання за рисунками (приклад вправи)

- A** They are seeing a photo.
- B** They were playing a game.
- C** They had been playing a game.
- D** They are eating a pizza.

Solution

Correct option is **B**. They were playing a game.

We see four parts in this picture. Here, we have to look at the picture and find out what they were doing when the phone rang. The phone rings in all the four parts of the picture. In the first part labelled 15, a boy is taking a bath. In the second part labelled 16, two boys are playing chess. In the third part labelled 17, a boy is wearing socks. In the fourth part labelled 18, a boy is sleeping. Since the question is in past tense, the answer should be in the same tense too. We must look at the options and select the best answer.

Option A — «They are seeing a photo» is incorrect, as no one in the picture is spotted seeing a photo. Hence, option A is incorrect.

Option B — «They were playing a game» is correct, as we see two boys are playing chess in the second part of the picture, labelled 16. Also, the answer is in past continuous tense. Hence, option B is correct.

Option C — «They had been playing a game» is incorrect, as we generally use the past perfect continuous tense for a long-term action. We always use simple or continuous tense to describe a picture, a book or a movie, and as the question is in past continuous tense, we must answer in the same tense. Also, we do not know the duration of their game. Hence, option C is incorrect.

Option D — No one in the picture eats a pizza. Hence, option D is incorrect.

37. Answer using the specified grammatical form:

1. What is she reading? (scientific journal)
2. Where will Nick go to tomorrow? (school)
3. What have you read? (this book)
4. What foreign language can you speak? (English)
5. What will you attend tomorrow? (museum)
6. What color is your new dress of? (green)

7. How much does this house cost? (40,000 dollars)
8. What are you going to do in the evening? (watch TV)
9. What color is the sky at night of? (black)
10. Who will cook the supper today? (I)

38. Choose one of the beginnings (1–4) below and write a 200–250 word story.

1. *If I were rich, I would ...*
2. *If I knew everything, ...*
3. *If everyone could study at a university, ...*
4. *If all the world's money disappeared, ...*

39. Make the sentences negative and ask 5 questions.

1. It was raining all day yesterday.
2. The students were playing tennis from 5 till 7.

40. Ask 5 questions to the sentences.

1. My friend has just finished reading an economic article.
2. This student has translated several English poems into Ukrainian.

41. Ask questions to have the following answers.

1. I shall be getting a money order at this time tomorrow.
2. He will be sending a telegram at 7 o'clock next morning.
3. She will be waiting for a call after supper.
4. We shall be answering letters all the morning.
5. They will be looking through the morning mail from 8 till 9 a. m.
6. He will be flying to London at this time tomorrow.

7. I shall be waiting for you at the Call-Office.
8. We shall be packing our things when you come.

42. Make the following sentences passive. Put questions to the newly formed sentences.

1. We'll be considering these problems at this time tomorrow.
2. He'll be delivering a lecture at two o'clock the day after tomorrow.
3. You'll be translating these sentences at the lesson next week.
4. He'll be explaining this rule when you come.
5. The doctor will be examining his patients from 10 till 12 next Tuesday.

43. Translate the sentences.

1. In order to live people must have food and clothing, housing and other material means of life.
2. The students must take the examinations in Mathematics this session.
3. In the process of their life people have to enter into the production relations.
4. Did you have to explain that notion to him again?
5. We shall have to get this article.
6. He is to make his report at the next seminar.
7. The lectures are to be illustrated by the documentary films.
8. The students were to come for the consultation at 5.
9. Your friend was ill during the term, you ought to help him to prepare for the exams.
10. They were taught to solve such problems, so they ought to know how to do it.

44. Put the modal verbs before the notional ones. Translate the sentences.

1. They take their examinations in winter (*be*).

2. We help our friend with Political Economy, as he has missed some lectures and doesn't understand some problems (*should*).
3. The students read some additional material on the subject (*have*).
4. We meet and discuss the problems we are interested in (*must*).
5. You make a report at the next seminar (*be*).
6. They speak at the seminars (*have*).

45. Replace the auxiliary verb by the modal one. Translate the sentences.

1. The students will attend the phonetic study twice a week (*should*).
2. I shall improve my knowledge of English (*have*).
3. We don't go to the gym every day (*needn't*).
4. He didn't come home late (*ought*).
5. We shall go to the museum next week (*be*).
6. They will study the chapter about the mode of production at the next lesson (*must*).
7. The students don't miss lectures (*mustn't*).
8. You don't use the dictionary while translating such easy texts (*needn't*).

Мовленнєві вправи

46. Describe the situations reflected in the given pictures.

Рисунок А.2 — Опишіть ситуації, зображені на рисунках (прикладі вправ)

47. Listen to the text, comment on the actions of the actors:

Listen to the text and complete the table

	Continents	Countries
Earthquakes		
Hurricanes		
Tornadoes		
Volcanoes		

Рисунок А.3 — Мовленнєві вправи (прослухайте текст і виконайте завдання) [42, с. 210-225]

48. Ask your friend to imagine these situations. What would you do if ...?

1. (imagine – you meet a celebrity) .....
2. (imagine – you enter the best university) .....
3. (imagine – you lost your passport before the exams).....
4. (imagine – your parents want you to be a doctor) .....
5. (imagine – you are in a lift and it stops between floors) .....
6. (imagine – your friend doesn't want to see you any more) .....
7. (imagine – all you gadgets don't work) .....

8. (imagine – your sister lives in another city) .....

49. Complete each sentence with your own idea

1. If you bully someone,.....
2. If you trust someone, ...
3. If you are a liar,.....
4. If I were you,.....
5. If I had much money,.....
6. If I hadn't been so lazy,.....
7. If I had passed my exams,.....

50. Read the problem given below. Choose one of the characters and pretend that you are the teacher/the student/the mother/the headmaster. Think about the problem and try to find the best solution. Start your answers with “If I were the teacher...”/“If I were the student...”/“If I were the mother...”/“If I were the headmaster...”

Can the similar situation happen in another country? In your school?

A teacher gives his/her student a poor mark for the home task. The student's mother believes that it is not fair as her child missed the previous lesson. In her opinion, the teacher should have helped the student to catch up with the class instead. So she writes a letter to the headmaster asking to take steps.

ДОДАТОК Б

Тест для учнів 10-11 класів ЗЗСО для проходження сервісом *Kahoot*

1. We have never met before, _____ we?
☐ a) have not   ☐ b) have   ☐ c) are   ☐ d) do not
2. They have two _____.
☐ a) children   ☐ b) child   ☐ c) childs   ☐ d) childrens
3. There are a lot of alligators in _____ Nile.
☒ a) a   ☐ b) an   ☐ c) -   ☐ d) the
4. _____ too much sugar in the tea. I can't drink it.
☐ a) There is   ☐ b) There are   ☐ c) There were   ☐ d) There was
5. I want those books. Please, give _____ to me.
☐ a) they   ☐ b) them   ☐ c) those   ☐ d) these
6. Do you know _____ here?
☐ a) some   ☐ b) any   ☐ c) somebody   ☐ d) anybody
7. Why _____ you absent yesterday?
☐ a) did   ☐ b) were   ☐ c) was   ☐ d) are
8. Our baby _____ walk in a few weeks.
☐ a) can   ☐ b) will be able to   ☐ c) have to   ☐ d) may
9. This way is _____ than the other.
☐ a) safe   ☐ b) safer   ☐ c) more safe   ☐ d) safest
10. How much money do you spend _____ food each month?
☐ a) at   ☐ b) on   ☐ c) for   ☐ d) to
11. He will translate the text if he _____ a dictionary.

- ☐ a) has   ☐ b) will have   ☐ c) have   ☐ d) has had
12. The TV broke down when we _____ the news.
- ☐ a) watched   ☐ b) was watching   ☐ c) were watching   ☐ d) are watching
13. They _____ each other since 1992.
- ☐ a) know   ☐ b) knew   ☐ c) had known   ☐ d) have known
14. I _____ for you for half an hour.
- ☐ a) am waiting   ☐ b) have been waiting   ☐ c) wait   ☐ d) waited
15. Ann told her friend that she _____ the competition.
- ☐ a) won   ☐ b) had won   ☐ c) win   ☐ d) has won
16. Excuse me, I _____ for a telephone box. Is there one near here?
- ☐ a) look   ☐ b) looks   ☐ c) looking   ☐ d) am looking
17. In 1996 when I lived in Moscow I _____ at a bank.
- ☐ a) was working   ☐ b) work   ☐ c) working   ☐ d) have worked
18. She can't take part in this competition. She _____ her leg.
- ☐ a) breaks   ☐ b) broke   ☐ c) has broken   ☐ d) broken
19. Tom hurt his hand when he _____ dinner.
- ☐ a) cooked   ☐ b) was cooking   ☐ c) cooked   ☐ d) has cooked
20. That bag looks heavy. I _____ you with it.
- ☐ a) will help   ☐ b) help   ☐ c) helping   ☐ d) helped
21. We _____ football with "Spartak" on Saturday last week.
- ☐ a) plat   ☐ b) have played   ☐ c) were playing   ☐ d) played
22. I usually _____ home from Lyceum at 5 o'clock.
- ☐ a) coming   ☐ b) am coming   ☐ c) have come   ☐ d) come
23. If he _____ busy I'll invite him to the party.

- ☐ a) is not   ☐ b) is   ☐ c) will not be   ☐ d) were not
 24. We found that she _____ home at 8 o'clock every morning.
☐ a) leaves   ☐ b) left   ☐ c) had left   ☐ d) has left
 25. We _____ dinner until Jack _____.
☐ a) will not start ... arrives   ☐ b) do not start ... will arrive   ☐ c) not start ... arrives   ☐ d) will not start ... will arrive
 26. Tom asked Jane where _____ on holiday.
☐ a) will she go   ☐ b) she goes   ☐ c) would she go   ☐ d) she would go
 27. Many children in Britain _____ wear uniform when they go to school.
☐ a) can   ☐ b) are able   ☐ c) must   ☐ d) had to
 28. I _____ late for the first lecture yesterday.
☐ a) am   ☐ b) will be   ☐ c) was   ☐ d) were
 29. _____ some information about this film.
☐ a) There's   ☐ b) There're   ☐ c) They're   ☐ d) It's
 30. If _____ ring the doorbell don't let them in.
☐ a) everybody   ☐ b) anybody   ☐ c) nobody   ☐ d) everything
 31. She is a very quiet person. She doesn't speak _____.
☐ a) many   ☐ b) little   ☐ c) much   ☐ d) few
 32. I have got _____ money and we can go shopping.
☐ a) many   ☐ b) few   ☐ c) much   ☐ d) little
 33. Nick has a _____ handwriting than you.
☐ a) well   ☐ b) better   ☐ c) much   ☐ d) good
 34. After many years away he arrived back _____ England a month ago.
☐ a) in   ☐ b) at   ☐ c) on   ☐ d) -
 35. This morning I had _____ boiled eggs for _____ breakfast.
☐ a) the ... the   ☐ b) - ... -   ☐ c) a ... the   ☐ d) - ... the

SUMMARY

The graduation project focuses on the development of English language grammar competence (ELGC) by means of information and communication technologies (ICT) of 10-11 form students in a secondary school (SS).

Actuality of the study. Nowadays in the studying process it is important to implement up-to-date technical means and technologies. The state of modern education, in particular during the period of the COVID-19 quarantine and process of distant learning, requires new ways of presenting information, new approaches to studying from technical and technological point of view and new methods of educational process monitoring. While there is a tendency for the active development of ICT, the process of studies is accompanied by vivid clarity and is colorful and representative. It is possible to involve such technologies in foreign language lessons. They make it possible to make educational process more organized: lessons can be given more representatively by multimedia means, in synchronized and non-synchronized distant mode, and material for self-studying can be given as well as automatization of checking the given tasks is possible due to such technologies. In English language classrooms it is important to form ELGC which provides possession of grammatical concepts, as well as means of expression of grammatical categories; skills and abilities to adequately use grammatical phenomena. Thus, research on the use of ICT for the formation of ELGC of 10-11 form students in a secondary school is actual.

The object of research is the process of formation of ELGC of students in a SS.

The subject of the research is methodics of formation of ELGC of 10-11 form students in a SS with the help of ICT.

The research hypothesis is based on the assumption that the effectiveness of secondary school 10-11 form students English language grammar competence will be highly provided by the use of ICT as a modern tool for studies in compliance with the

stages of its formation, and providing process of studies with a subsystem of prepared exercises.

The main purpose of the graduation project is to study the methods of ELGC formation of students in a SS with the help of ICT.

To achieve the main purpose of the study the following tasks were formed:

1. To define the essence of the concept of ELGC of 10-11 form students in a SS.
2. Describe the age psychological characteristics of 10-11 form students in a SS.
3. To define the essence of the concept of ICT and to analyze the methodical potential of their use as modern means of forming ELGC of 10-11form students in a SS.
4. To consider the typology of ICT as modern means of forming ELGC of 10-11form students in a SS.
5. To determine the order of selection of educational material for the formation of ELGC of students.
6. To specify the stages of formation of ELGC of 10-11 form students with the use of ICT.
7. To develop a system of exercises for the formation of ELGC of 10-11 form students using ICT.
8. To conduct an experimental study of the process of formation of ELGC of 10-11form students in a SS with the use of ICT.

The material for the project was presented in journals and Internet sources.

Research methods: realization of the tasks and achievement of the purpose of research provides use of a complex of methods: *theoretical* — the analysis, synthesis, generalizations which have allowed to systematize scientific sources and normative documents on a researched problem; *empirical* — scientific observation of the organization of the educational process, methodical experiment in order to prove the hypothesis of the study on the method effectiveness.

The scientific novelty lies in the development of methods for the formation of ELGC of 10-11 form students in a SS with the use of ICT.

The theoretical significance of the study is the systematization of theoretical knowledge on the formation of ELGC of 10-11 form students in a SS, as well as theoretical material on the means of ICT that exist for this.

The practical value of research work is determined by the selection of educational material for the formation of ELGC of 10-11 form students in a SS using ICT, a set of exercises and guidelines for organizing work on the formation of ELGC using ICT. The results of our research were approbated at scientific conferences and an article was published:

1) Makhnusha Svitlana. Information and communication technologies in the study of a foreign language as a basis for the formation of foreign language intercultural communication // Abstracts of the First All-Ukrainian Scientific Conference «Makarenko Readings: Philological and Methodological Studies». — April 28-29, 2021. — Sumy: Sumy State Pedagogical University, 2021. — 164 p. — P. 116-119.

2) Svitlana Makhnusha. Methodical potential of using informational-communicational technologies as modern means of English language grammar competence formation of 10-11 form students of a secondary school // Abstracts of the V All-Ukrainian Scientific Internet Conference "Dialogue of Languages and Cultures in the Modern Educational Space". — November 12, 2021 — Sumy: SSPU named after A.S. Makarenko. — 252 p. — P. 46-50.

3) S.M. Makhnusha. Typology of information and communication technologies as modern means of English language grammar competence formation of 10-11 form students in a secondary school // Current issues of philology and methodology. — Sumy. — 2021. 196 p. — P. 78-88.

The structure of the research work consists of an introduction, three chapters, conclusions to each of them, general conclusion, a list of sources used (56 items) and

a summary in English. The total volume of work is 114 pages. The work contains 37 figures and 3 tables.

In the *introduction*, we emphasize the actuality of the study; in the *first chapter* we study the theoretical foundations of 10-11 form students ELGC formation with the use of ICT; in the *second chapter* we study the methods the grammar competence formation using ICT; in the *third chapter*, we conduct an experimental test of the effectiveness of methods for the formation of ELGC of 10-11 form students using ICT.

In the master's work the theoretical generalization is carried out, the subsystem of exercises is developed and methodical recommendations for formation of ELGC of 10-11 form students in a SS with the use of ICT are formulated.

ICT are considered as a learning tool that helps to significantly diversify the process of studying a foreign language in a SS and has a number of advantages. The practicality and expediency of their use in the process of mastering the English language is substantiated. Learning functions that are implemented through the use of ICT in English lessons are considered. The practical significance of the application of ICT in the study of a foreign language is proved.

1. The actuality of the formation of ELGC with the use of information and communication technologies of 10-11 form students in a SS is considered. The purpose and content of the formation of ELGC of a SS students are formed.

Grammar competence is the ability to construct phrases and sentences correctly, to use and coordinate tenses correctly, as well as the knowledge of parts of speech and the way of constructing sentences of different types. The tasks of formation of grammar competence are as follows: the ability to understand and express meanings, to produce and recognize correctly designed, in accordance with these principles, phrases and sentences; unconscious use of grammar forms of native and foreign language, in accordance with the laws and norms of grammar (gender, number, cases, etc.); sense of grammar form, the presence of corrective skills in the correct use of

grammar forms: internal nonverbal knowledge of grammar language, knowledge of morphological and syntactic system (typology of forms), as well as a set of rules.

As grammar competence we understand the pupil's ability to grammatically correctly design their oral and written expressions and understanding the grammar design of speech of others, which is based on complex and dynamic interaction of relevant knowledge, skills and grammar awareness (ability of primary school pupils to register and recognize grammar phenomena written speech, their features and patterns of their formation and functioning).

2. Psychological and pedagogical features of 10-11 form students and features of formation of ELGC among them are considered, in particular: necessity of taking into account stages of English grammar material acquisition, acquaintance of schoolchildren with new grammatical material, definition of sequence of mastering by them the time forms, implementation of this sequence in the current educational and methodical complexes on English for SS.

3. The methodical potential of the use of ICT in the formation of ELGC of 10-11 form students in a SS is revealed.

4. The typology of ICT as a modern means of forming ELGC is presented. The main technologies are technologies of training, diagnostics and monitoring of ELGC process formation (computer technology); technologies of visualization of educational process (multimedia technologies); educational resources of the Internet and Intranet (telecommunication technologies).

5. The order of selection of material for the formation of ELGC of pupils is considered. It involves the formation of a grammatical minimum, which consists of an active grammatical minimum and a passive grammatical minimum. The principles of selection of grammatical material in the formation of ELGC are considered, including the principle of frequency, the principle of exemplary, the principle of typicality, the principle of compatibility and the principle of representativeness.

6. The main types and kinds of exercises in the selection of material for the formation of ELGC, including language exercises, conditionally linguistic and linguistic ones, are systematized. The concept of the field of grammar exercise formation at the intersection of a grammatical phenomenon, a certain speech situation and error correction procedure is outlined.

7. Specific exercises for the formation of ELGC in accordance with their classification are proposed, the use of which allows to effectively form EGC of 10-11 form students in a SS.

8. The stages of ELGC of 10-11 form students formation with the use of ICT are considered, the main ones of which are the stage of presentation of grammatical phenomena and creation of oriented basis for further skill formation, formation of grammatical skills by their automation in oral speech and different types of speech and the development of speech skills.

9. Experimental verification of the effectiveness of the method of ELGC formation of 10 form students in a SS with the use of ICT by implementing the proposed subsystem of exercises is conducted.

10. Methodical recommendations on the formation of ELGC of 10-11 form students with the use of ICT are proposed. Experimental study of the process of formation of ELGC of 10 form students of Sumy secondary school № 27 with the use of ICT gives grounds to assert that the considered exercises from the given technique of ELGC formation among pupils using ICT are effective as formation of grammatical skills and abilities of pupils intensified, motivation to study increases, conditions for development and enrichment of creative potential are created. Therefore, it is possible to recommend the developed technique for introduction in educational process for 10-11 form students.

Thus, the hypothesis that the effectiveness of 10-11 form students in a SS teaching ELGC will be highly provided by the use of ICT was confirmed.